

CARITAS IN VERITATE

Svatý otec Benedikt

V překladu České sekce Vatikánského rozhlasu

ÚVOD

1. Láska (caritas) v pravdě, kterou Ježíš Kristus dosvědčil svým pozemským životem a zejména svou smrtí a vzkříšením, je hlavní hnací silou pravého rozvoje každé lidské osoby i celého lidstva. Láska ? caritas? ? je mimořádná síla, která podněcuje lidi, aby se odvážně a velkodušně zasazovali o spravedlnost a pokoj. Je to síla, která má svůj původ v Bohu, věčné Lásce a absolutní Pravdě. Každý nalézá své dobro přijetím plánu, který s ním Bůh má, aby jej v plnosti realizoval. V tomto plánu totiž nachází svou pravdu a přijetím takovéto pravdy se stává svobodným (srov. Jan 8,22). Bránit pravdu, pokorně a přesvědčivě ji předkládat a životem o ní svědčit jsou tedy náročné a nezastupitelné formy lásky (caritas), která ?se raduje, když lidé žijí podle pravdy? (1 Kor13,6). Všichni lidé vnímají vnitřní podnět k lásce autenticky: láska a pravda je nikdy úplně neopouštějí, protože jsou povoláním, které Bůh vložil každému člověku do srdce i mysli. Ježíš Kristus očisťuje a osvobozuje snahu po lásce a pravdě od našich lidských ubohostí a v plnosti nám zjevuje iniciativu lásky a plán pravého života, který pro nás Bůh připravil. V Kristu se láska v pravdě stává Tváří jeho Osoby a povoláním pro nás, abychom milovali své bratry v pravdě jeho plánu. On sám je totiž Pravda (srov. Jan14,6).

2. Láska je výsostnou cestou sociálního učení církve. Každá odpovědnost a závazek vyplývající z tohoto učení čerpají z lásky, která je podle Ježíšova učení syntézou celého Zákona (srov. Mt 22,36-40). Ona dává pravou náplň osobnímu vztahu k Bohu a k bližnímu; je principem nejenom mikro-vztahů: přátelských, rodinných a vztahů uvnitř malých skupin, ale také makro-vztahů: sociálních, ekonomických a politických vztahů. Pro církev ? vyučovanou evangeliem ? je láska vším, protože, jak učí svatý Jan (srov. 1 Jan 4,8.16) a jak jsem ukázal ve své první encyklice, ? Bůh je láska? (Deus caritas est): z lásky Boží všechno pochází, od ní všechno nabývá formu a k ní všechno směřuje. Láska je největším darem, který Bůh lidem dal; je jeho příslibem a naší nadějí.

Jsem si vědom úchylek a vyprazdňování smyslu, kterým láska byla a je vystavována, i následného rizika, že nebude chápána, že bude vypuzována z etického prožitku a v každém případě že se bude bránit jejímu správnému hodnocení. V sociální, právní, kulturní, politické a ekonomické oblasti, tedy v kontextech nejvíce vystavených tomuto riziku, se snadno prohlašuje, že při interpretaci a řízení morálních odpovědností je irelevantní. Z toho plyne potřeba spojovat lásku s pravdou nejenom ve směru naznačeném svatým Pavlem, tedy životem podle „pravdy v lásce“ („veritas in caritate“)(Ef 4,15), ale také v opačném a komplementárním směru, tedy ?láskou v pravdě? (? caritas in veritate?). Pravdu je třeba hledat, nalézat a vyjadřovat v „ekonomii“ lásky, ale lásku je zase třeba chápat, doceňovat a praktikovat ve světle pravdy. Takto budeme sloužit nejenom lásce osvícované pravdou, ale také přispějeme k osvědčení pravdy tím, že ukážeme moc její prokazatelnosti a přesvědčivosti v konkrétním sociálním životě. To má nemalou cenu v dnešním sociálním a kulturním kontextu, který pravdu relativizuje a nezřídka o ni přestává pečovat a zpěčuje se jí.

3. Pro své těsné spojení s pravdou může být láska považována za autentický výraz lidství a za prvek základní důležitosti v lidských vztazích, včetně těch, které mají veřejnou povahu. Pouze v pravdě láska zazáří a dá se autenticky žít. Pravda je světlem, které dává lásce smysl a hodnotu. Toto světlo je současně světlem rozumu a víry, skrze něž inteligence dosahuje přirozené a nadpřirozené pravdy lásky a z něhož chápe význam darování, přijetí a společenství. Bez pravdy sklouzne láska do sentimentalismu. Stane se prázdnou skořápkou s možností libovolné náplně. To je osudové riziko lásky v kultuře bez pravdy. Stává se kořistí nahodilých emocí a mínění subjektu; slovem zneužívaným a zkreslovaným až do té míry, že znamená opak. Pravda vysvobozuje lásku ze sevření mezi citovostí, která ji zbavuje vztahového a sociálního obsahu, a fideismem, který ji zbavuje lidského a univerzálního rozletu. V pravdě láska odráží osobní a současně veřejnou dimenzi víry v biblického Boha, který je zároveň „Agápe“ a „Logos“: Láska (caritas) a Pravda, Láska (amor) a Slovo.

4. Poněvadž je láska naplněna pravdou, může ji člověk pochopit, sdílet a sdělovat v bohatosti jejích hodnot. Pravda je totiž logem, který vytváří dia-log a tudíž komunikaci a společenství. Pravda umožňuje lidem vycházet ze subjektivních mínění a dojmů, dovoluje jim překročit kulturní a historická vymezení a vzájemně se setkávat v ocenění hodnoty a podstaty věcí. Pravda otevírá a sjednocuje inteligence v logu lásky. A to je zvěst lásky a křesťanské svědectví o ní. V současném sociálním a kulturním kontextu, v němž je rozšířena tendence k relativizaci pravdy, vede život lásky v pravdě k pochopení toho, že přijmout hodnoty křesťanství je prvkem nejenom užitečným, ale i nezbytným pro vytváření dobré společnosti a pro opravdový integrální rozvoj člověka. Křesťanství lásky bez pravdy lze snadno zaměnit za zásobu dobrých citů, prospěšných pro sociální soužití, ale okrajových. Takto by Bůh už neměl své opravdové místo ve světě. Bez pravdy je láska vykázána do těsného prostoru zbaveného vztahů. Je vyloučena z plánů a procesů vytvářejících lidský rozvoj univerzálního rozsahu v dialogu mezi znalostmi a účinností.

5. Láska (caritas) je láskou (amor) přijatou a darovanou. Je ?milostí? (cháris). Jejím zřídlem je spontánní láska Otce k Synovi v Duchu svatém. Je láskou, která od Syna sestupuje na nás. Je tvůrčí láskou, skrze niž jsme; je výkupnou láskou, skrze niž jsme znovustvořeni. Láska zjevená a realizovaná Kristem (srov. Jan 13,1) ?je nám vylita do srdce skrze Ducha svatého? (Řím 5,5). Lidé, jakožto příjemci lásky Boží jsou konstituováni jako subjekty lásky; oni sami jsou povoláni učinit ze sebe nástroje milosti, vylévat Boží lásku a sprádat síť lásky.

Této dynamice přijímané a darované lásky odpovídá sociální učení církve, které je „caritas in veritate in re sociali“: zvěst pravdy o Kristově lásce ve společnosti. Toto učení je službou lásky, ale v pravdě. Pravda chrání a vyjadřuje osvobozující sílu lásky uprostřed stále nových dějinných událostí. Je současně pravdou víry i rozumu, v rozlišení a zároveň v součinnosti obou oblastí poznání. Rozvoj, sociální blahobyt a odpovídající řešení závažných sociálně-ekonomických problémů, které trápí lidstvo, tuto pravdu potřebují. A ještě více potřebují, aby tato pravda byla milována a dosvědčována. Bez pravdy, bez důvěry a bez lásky k pravdě neexistuje svědomí a sociální odpovědnost i sociální činnost je vydána v plen soukromým zájmům a zákonitostem moci. To má rozkladné účinky na společnost, tím spíše pak na společnost směřující ke globalizaci za svízelných okolností, jako je tomu nyní.

6. „Caritas in veritate“ je princip, kolem něhož se rozvíjí sociální učení církve. Je to princip, který nabývá své účinné formy v kritériích orientujících morální jednání. Chtěl bych poukázat zejména na dvě z nich, která jsou dána zvláště úsilím o rozvoj ve společnosti na cestě globalizace: spravedlnost a obecné dobro.

V první řadě spravedlnost. Ubi societas, ibi ius: každá společnost si vytváří vlastní systém spravedlnosti. Láska přesahuje spravedlnost, protože milovat znamená dávat, nabízet druhému ze svého; ale nikdy není bez spravedlnosti, která vybízí dávat druhému to, co je jeho, a to, co mu náleží z důvodu jeho bytí a jeho konání. Nemohu ?darovat? druhému ze svého, aniž bych mu nejprve dal to, co mu podle spravedlnosti patří. Kdo miluje druhé láskou (caritas), je k nim především spravedlivý. Spravedlnost nejen že není cizí lásce, nejen že není alternativou či paralelou k lásce, ale spravedlnost je ?nerozlučně spojena s láskou?,[1] je jí vnitřně vlastní. Spravedlnost je první cestou lásky nebo - jak řekl Pavel VI. - její ?minimální mírou?,[2] je integrální součástí oné lásky konané ?činem, doopravdy? (1 Jan 3,18), k níž vybízí apoštol Jan. Na jedné straně láska vyžaduje spravedlnost; vyžaduje uznání a respektování legitimních práv jednotlivců i národů. Zasazuje se o budování lidské obce podle práva a spravedlnosti. Na druhé straně láska překonává spravedlnost a dovršuje ji v logice daru a odpuštění.[3] Lidská obec se nerozvíjí pouze vztahy práv a povinností, ale spíše a ještě dříve vztahy nezištnosti, milosrdenství a společenství. Láska také v lidských vztazích dává vždycky vidět lásku Boží a dodává teologální a spásonosnou hodnotu každé snaze o spravedlnost ve světě.

7. Vážně je třeba vzít v úvahu i obecné dobro. Milovat někoho znamená chtít jeho dobro a účinně se o ně přičiňovat. Vedle individuálního dobra existuje dobro, jež se pojí se sociálním životem lidí: obecné dobro. Je to dobro celku nás všech, tvořeného jednotlivci, rodinami a přechodnými skupinami, sjednocenými ve společnosti[4]. Není dobrem vyhledávaným pro ně samotné, nýbrž pro lidi, kteří jsou součástí společnosti a kteří pouze v ní mohou skutečně a účinněji dosáhnout svého dobra. Chtít obecné dobro a přičiňovat se o ně, je požadavek spravedlnosti a lásky. Zasazovat se o obecné dobro, znamená jednak opatrovat a jednak používat onu soustavu institucí, které právně, občansky, politicky a kulturně strukturují sociální život, jenž tak nabývá formypólis, obce. Bližního lze milovat tím účinněji, čím více se usiluje o obecné dobro odpovídající také jeho skutečným potřebám. Každý křesťan je povolán k této lásce na způsob svého povolání a podle možností svého vlivu v pólis. Toto je instituční ? můžeme říci také politická ? cesta lásky, jež je neméně způsobilá a vlivná než láska, se kterou se setkává bližní přímo bez zprostředkujících institucí pólis. Když je úsilí o obecné dobro ožívováno láskou, má vyšší sílu než

nasazení jenom světské a politické. Jako každé nasazení pro spravedlnost i toto se wpisuje do svědectví božské lásky, která působením v čase připravuje věčnost. Je-li jednání člověka na zemi inspirováno a podporováno láskou, přispívá k vytváření oné univerzální obce Boží, k níž směřují dějiny lidské rodiny. Obecné dobro a úsilí o ně ve společnosti, která se globalizuje, nemohou nenabývat dimenzí celé lidské rodiny, totiž společenství národů a států[5] tak, že lidské obci, která do určité míry předjímá ničím neomezovanou obec Boží, dávají formu jednoty a pokoje.

8. Velké téma rozvoje národů osvětlil světlem pravdy a jemnou silou Kristovy lásky můj ctihodný předchůdce Pavel VI. vydáním encykliky *Populorum progressio* v r. 1967. Prohlásil, že Kristova zvěst je prvním a hlavním faktorem rozvoje,[6] a odevzdal nám úkol kráčet po cestě rozvoje celým svým srdcem a celou svou inteligencí[7] to znamená s vroucností lásky a s moudrostí pravdy. Prvotní pravda Boží lásky, milost nám darovaná, otevírá náš život pro dar a umožňuje doufat v „rozvoj celého člověka a všech lidí“,[8] v přechod „z životních podmínek méně lidských k podmínkám lidštější“,[9] který získáme překonáním obtíží, na něž se během cesty nutně naráží.

Po více než dvaceti letech od vydání této encykliky chci vzdát hold a čest památce velkého papeže Pavla VI., převzít jeho učení o integrálním rozvoji, zařadit se na cestu, kterou načrtlo, abych je aktualizoval pro nynější dobu. Tento proces aktualizace začal encyklikou *Sollicitudo rei socialis*, kterou Boží služebník Jan Pavel II. připomněl publikací *Populorum progressio* u příležitosti 20.výročí jejího vydání. Doposud byla podobná připomínka vyhrazena pouze encyklice *Rerum novarum*. Po uplynutí dalších dvaceti let vyjadřuji své přesvědčení, že *Populorum progressio* si zasluhuje, aby byla pokládána za „*Rerum novarum* soudobé epochy“, osvěcující cestu sjednocujícího se lidstva.

9. Láska v pravdě „*caritas in veritate*“ je velká výzva a současně i velká příležitost pro církve ve světě postupné a pronikavé globalizace. Rizikem naší doby je, že faktickému vzájemnému propojení mezi lidmi a národy nebude odpovídat etická interakce svědomí a inteligencí, z níž by měl vzejít jako její výsledek opravdu lidský rozvoj. Jedině láskou osvěcovanou světlem rozumu a víry je možné dosáhnout cílů rozvoje majících lidštější a více zlidšťující účinnost. Sdílení hmotných statků a zdrojů, z nichž vychází autentický rozvoj, se nezajistí pouhým technickým pokrokem a pouze konvenčními vztahy, nýbrž potenciálem lásky, která přemáhá zlo dobrem (srov. Řím 12,21) a otevírá jednotlivá svědomí a svobody pro vzájemnost.

Církve nenabízí technická řešení[10] a „nikak se nechce vměšovat do politiky států“[11]. Má však ve všech dobách i okolnostech plnit poslání pravdy pro společnost na míru člověka, jeho důstojnosti a jeho povolání. Bez pravdy se upadá do empiristické a skeptické vize života, jež není schopna pozvednout se nad běžné procedury, protože se nezajímá o chápání hodnot „někdy ani významů“ podle nichž se má řídit a orientovat. Věrnost člověku vyžaduje věrnost pravdě, která jediná je zárukou svobody (srov. Jan 8, 32) a možnosti integrálního rozvoje člověka. Proto ji církve hledá, neúnavně hlásá a rozpoznává kdekoliv vychází najevo. Toto poslání pravdy je pro církve nezadatelné. Její sociální učení je jedinečným momentem tohoto zvěstování. Je službou pravdě, která osvobozuje. Sociální učení církve je otevřené pravdě, ať již pochází odkudkoli, [12] přijímá a spojuje do jednoty fragmenty, v nichž ji často nachází, a přináší ji do stále nových zkušeností společnosti, lidí a národů.

PRVNÍ KAPITOLA

POSELSTVÍ POPULORUM PROGRESSIO

10. Četba encykliky *Populorum progressio* po více než čtyřiceti letech od jejího vydání nás vybízí k věrnosti jejímu poselství lásky a pravdy v rámci specifického magisteria Pavla VI. a obecněji v rámci tradice sociálního učení církve. Je pak třeba zvážit různé pojmy, v nichž se problém rozvoje klade dnes na rozdíl od tehdejší doby. Správným hlediskem je tedy tradice apoštolské víry,[13] starobylý i nový odkaz, bez něhož by *Populorum progressio* byla dokumentem bez kořenů, a otázky rozvoje by se omezovaly jenom na sociologické údaje.

11. Vydání encykliky *Populorum progressio* následovalo ihned po skončení Druhého vatikánského koncilu. Samotná encyklika zaznamenává už v prvních odstavcích svou vnitřní spojitost s koncillem.[14] Jan Pavel II. po dvaceti letech v encyklice *Sollicitudo rei socialis* zdůraznil plodnou spojitost této encykliky s koncillem, zejména s pastorální konstitucí *Gaudium et spes*. [15] Já bych rád připomněl důležitost Druhého vatikánského koncilu pro encykliku Pavla VI. a pro celé následující magisterium papežů v sociální oblasti. Koncil prohloubil to, co vždycky patřilo k pravdě víry, totiž to, že církve, která je ve službách Boha, tím slouží světu láskou a pravdou. Právě z této vize vychází Pavel VI., aby nám sdělil dvě velké pravdy. Tou první je, že celá církve, v celém svém bytí a konání, když

zvěstuje, liturgicky slaví a jedná v lásce, usiluje o integrální rozvoj člověka. Má veřejnou roli, která se nevyčerpává v dobročinných či výchovných aktivitách, ale dává všechny své energie do služeb podpory člověka a univerzálního bratrství, když se může těšit ze svobodného režimu. V nemálo případech je tato svoboda omezena zákazy a persekucemi anebo tím, že je veřejná přítomnost církve redukována pouze na její charitativní činnosti. Druhou pravdou je, že autentický rozvoj člověka se týká úplného celku lidské osoby ve všech jejích dimenzích.[16] Bez perspektivy života věčného zůstane lidský pokrok v tomto světě zbaven svého rozletu. Je-li uzavřen uvnitř dějin, je vystaven riziku, že se bude omezovat na pouhý růst vlastnictví; lidstvo pak ztrácí odvahu dávat se k dispozici pro vyšší dobro, pro velké a nezištné iniciativy vzbuzované univerzální láskou. Člověk se nerozvíjí pouze svými vlastními silami a rozvoj mu nemůže být jednoduše dán. V průběhu dějin se často mělo za to, že vytvořit instituce stačí lidstvu jako záruka pro právo na rozvoj. Do těchto institucí se bohužel vkládala přílišná důvěra, jako by mohly automaticky dosáhnout kýženého cíle. Instituce samotné ve skutečnosti nestačí, protože integrální lidský rozvoj je především povoláním a vyžaduje proto svobodné a solidární přijetí odpovědnosti ode všech. Takovýto rozvoj kromě toho vyžaduje transcendentní vizi lidské osoby, potřebuje Boha. Bez něho je rozvoj buď popřen nebo je vydán pouze do rukou člověka, jenž podléhá troufalé domněnce sebe-spasení a dospěje k prosazování odlidštěného rozvoje. Na druhé straně jedině setkání s Bohem dovoluje ?nevidět v druhém pouze druhého?, [17] ale rozpoznávat v něm božský obraz a tak dosáhnout opravdového objevu druhého a dozrát k lásce, která se ? stává péčí o druhého a pro druhého?[18].

12. Spojitost encykliky *Populorum progressio* a Druhého vatikánského koncilu neznamena nějakou césuru mezi sociálním učením Pavla VI. a jeho předchůdců vzhledem k tomu, že koncil prohlubuje toto magisterium v kontinuitě života církve.[19] V tomto smyslu nepřispívá k porozumění, je-li novodobé sociální učení církve abstraktně rozdělováno a na papežské sociální magisterium jsou aplikovány kategorie, jež jsou mu cizí. Neexistují dvě vzájemně odlišné typologie sociálního učení, předkoncilní a pokoncilní, ale je jedno jediné učení, souvislé a zároveň stále nové.[20] Je správné poukázat na zvláštnost jedné či druhé encykliky, učení jednoho či druhého papeže, ale nikdy přitom není možné ztrácet ze zřetele souvislost celého věroučného corpusu.[21] Souvislost neznamena uzavřenost v nějakém systému, ale spíše dynamickou věrnost přijatému světlu. Sociální učení církve osvěcuje stále nové problémy, které vycházejí najevo v neměnném světle.[22] Tím je zachován neměnný i historický charakter tohoto věroučného[23] ?dědictví?, jež je i se svými specifickými rysy součástí stále vitální církevní tradice.[24] Sociální učení je postaveno na základech předaných apoštoly církevním otcům a potom přijatých a prohloubených velkými křesťanskými učiteli. Toto učení v posledku odkazuje k novému Člověku, ? poslednímu Adamovi, který je oživujícím duchem? (1Kor 15,45) a principem lásky, jež ?nikdy nepřestává? (1 Kor 13,8). Dosvědčují ho svatí a ti, kdo na poli spravedlnosti a pokoje dali život za Krista Spasitele. V něm se vyjadřuje prorocký úkol papežů apoštolsky vést Kristovu církev a rozlišovat nové požadavky evangelizace. Encyklika *Populorum progressio*, která se řadí do velkého proudu tradice, je z těchto důvodů schopná promlouvat k nám ještě dnes.

13. Kromě důležité spojitosti s celým sociálním učením církve se encyklika *Populorum progressio* úzce váže k celkovému magisteriu Pavla VI. a zejména k jeho sociálnímu učení. To má zajisté velkou váhu. Zdůraznil v něm nevyhnutelnou závažnost evangelia při budování společnosti podle svobody a spravedlnosti v myšlenkové a historické perspektivě civilizace inspirované láskou. Pavel VI. jasně pochopil, že se sociální otázka stala světovou, [25] a postřehnu vzájemnou souvislost mezi podnětem ke sjednocení lidstva a křesťanským ideálem jediné rodiny národů, solidární ve společném bratrství. Poukázal na jádro křesťanského sociálního poselství v humanisticky a křesťansky pojatém rozvoji a křesťanskou lásku podal jako hlavní sílu sloužící rozvoji. Pavel VI., veden touhou plně zviditelnit Kristovu lásku soudobému člověku, se odhodlaně vyrovnával s důležitými etickými otázkami, aniž by podléhal kulturním slabostem své doby.

14. V Apoštolském listě *Octogesima adveniens* z roku 1971 se Pavel VI. zabýval tématem smyslu politiky a nebezpečí představovaném utopistickými a ideologickými vizemi, jež si nárokovaly etickou a humánní kvalitu. Jde o náměty, které se těsně váží k rozvoji. Negativní ideologie bohužel kvetou neustále. Pavel VI. varoval před technokratickou ideologií obvyklou zvláště dnes.[26] Byl si vědom velkého nebezpečí, když se celý proces rozvoje svěří jen technice, protože pak zůstává bez orientace. Technika sama o sobě je ambivalentní. Prosazuje-li dnes někdo na jedné straně, aby celý proces rozvoje byl svěřen jen technice, pak na druhé straně jsme svědky zrodu ideologií, které in toto popírají užitečnost rozvoje a považují ho za radikálně nelidský a přinášející pouhý úpadek. To vede k zavržení nejenom zdeformovaného a nespravedlivého způsobu, jímž lidé někdy rozvoj orientují, ale i

samotných vědeckých objevů, které při jejich správném využívání tvoří příležitost k růstu všech. Idea světa bez rozvoje je výrazem nedůvěry v člověka i v Boha. Je proto závažným omylem opovrhovat lidskými schopnostmi kontroly nad deformacemi rozvoje nebo dokonce ignorovat, že člověk je svým ustrojením nasměrován k tomu, aby ?byl více?. Ideologicky absolutizovat technický proces anebo se kochat utopii takového lidstva, které se navrátí do původního stavu přirozenosti, jsou dva protikladné způsoby jak separovat rozvoj od jeho morálního hodnocení a tudíž od naší odpovědnosti.

15. Další dva dokumenty Pavla VI., které přímo nesouvisí se sociálním učením ? encyklika *Humanis vitae* (25.července 1968) a apoštolská exhortace *Evangelii nuntiandi* (8.prosince 1975) ? jsou velmi důležité pro vytyčení plně lidského smyslu rozvoje, jak jej pojímá církev. Je proto vhodné číst také tyto texty ve vztahu k encyklice *Populorum progressio*.

Encyklika *Humanae vitae* zdůrazňuje sjednocující a plodivý význam sexuality a považuje tak za základ společnosti manželský pár, muže a ženu, kteří se vzájemně přijímají v rozlišení a komplementaritě; tedy pár otevřený k životu. [27] Nejde tedy o pouhou individuální morálku: encyklika *Humanae vitae* ukazuje na silná pojítka, jež existují mezi etikou života a sociální etikou, čímž otevírá tematiku magisteria, která postupně nalezla výraz v různých dokumentech, naposledy v encyklice *Evangelium vitae*[28]Jana Pavla II. Církev dnes rozhodně prosazuje tato pojítka mezi etikou života a sociální etikou, vědoma si toho, že ?nemůže mít pevné základy ta společnost, která na jedné straně vyhlašuje takové hodnoty jako důstojnost osoby, spravedlnost a mír a na druhé straně si zásadně protiřečí, když přijímá a uznává různé formy neúcty k životu a násilí vůči němu, zvláště co se týče života slabých a bezmocných?.[29]

Apoštolská exhortace *Evangelii nuntiandi* se vyznačuje velmi intenzivním vztahem k rozvoji, neboť ?evangelizace ? napsal Pavel VI. ? by nebyla úplná, kdyby nebrala v úvahu i vzájemný těsný vztah mezi evangeliem a konkrétním osobním a společenským životem člověka.? [30] ?Evangelizace a povznesení člověka ? jeho rozvoj a osvobození ? jsou opravdu úzce spojeny.?[31] Pavel VI., vycházející z tohoto vědomí, položil jasnou souvislost mezi Kristovu zvěst a povznesení lidské osoby ve společnosti. Svědectví lásky Kristovy prostřednictvím děl spravedlnosti, pokoje a rozvoje je součástí evangelizace, protože Ježíši Kristu, který nás miluje, leží na srdci celý člověk. Na těchto důležitých naukách spočívá misijní aspekt[32] sociálního učení církve jakožto podstatného prvku evangelizace. [33] Sociální učení církve je zvěstí a svědectvím víry. Je nástrojem a nezbytným místem výchovy k ní.

16. V encyklice *Populorum progressio* nám chtěl Pavel VI. říci především to, že rozvoj je ve svém zřídle a ve své podstatě povoláním: ?Podle Božího úradku se každý člověk narodil k tomu, aby se rozvíjel, protože život každého člověka je od Boha uložený úkol?.[34] Právě tato skutečnost je důvodem, který legitimuje církev, aby se vyjadřovala k problematice rozvoje. Kdyby se totiž týkal jenom technických aspektů života člověka a nikoli smyslu jeho putování v dějinách spolu s ostatními bratry, ani určení cíle této cesty, pak by církev neměla nárok o něm mluvit. Pavel VI., stejně tak jako již Lev XIII. v encyklice *Rerum novarum*,[35] si byl vědom, že se ujímá povinnosti příslušející jeho úřadu, aby světlem evangelia osvěcoval sociální otázky té doby.[36]

Říci, že rozvoj je povolání, znamená na jedné straně uznat, že se rodí z transcendentní výzvy, a na druhé straně, že není schopen dát si sám svůj poslední smysl. Nikoli bezdůvodně se slovo ?povolání? vyskytuje na dalším místě encykliky, kde se tvrdí: ?Pravý humanismus je ten, který je zaměřen vůči svrchovanému Bohu a uznává povolání, kterého se člověku dostalo a které dává pravý ráz lidskému životu?.[37] Tato vize rozvoje tvoří jádro *Populorum progressio* a motivuje všechny reflexe Pavla VI. o svobodě, pravdě a lásce v rozvoji. Je také hlavním důvodem toho, proč je tato encyklika aktuální i v současnosti.

17. Povolání je výzva, která vyžaduje svobodnou a zodpovědnou odpověď. Integrovaný lidský rozvoj předpokládá odpovědnou svobodu člověka i národů; žádná struktura nemůže zaručit tento rozvoj mimo lidskou odpovědnost a nad ní. ?Mesianismy plné slibů vytvářejí jen iluze?[38] a vždycky své návrhy stavějí na negaci transcendentního smyslu rozvoje s jistotou, že jej mají cele ke své dispozici. Tato falešná jistota se obrací ve slabost, protože v sobě zahrnuje podmanění člověka redukováného na prostředek rozvoje, zatímco pokora toho, kdo přijímá povolání, se proměňuje na pravou autonomii, poněvadž dává lidské osobě svobodu. Pavel VI. nepochybuje o tom, že překážky a podmíněnosti brzdí rozvoj, ale je si také jist, že ?ať je vliv, který na něho působí jakýkoliv, každý člověk zůstává hlavním strůjcem svého úspěchu nebo neúspěchu?.[39] Tato svoboda se týká rozvoje, který máme před sebou, ale současně také těch situací zaostalosti, které nejsou dílem náhody nebo dějinné nutnosti, ale plynou z lidské odpovědnosti. A proto ?národy, které trpí hladem volají dnes žalostným způsobem o pomoc k národům, které mají blahobyt?.[40] Také to je výzva, tedy povolání, směřující od svobodných lidí ke svobodným lidem, aby společně

přijali odpovědnost. Pavel VI. živě vnímal důležitost ekonomických struktur a institucí, ale stejně tak jasně chápal, že mají povahu nástrojů lidské svobody. Pouze je-li rozvoj svobodný, může být integrálně lidský; pouze v režimu odpovědné svobody může růst odpovídajícím způsobem.

18. Integrální lidský rozvoj jakožto povolání vyžaduje nejen svobodu, ale žádá také, aby se respektovala jeho pravda. Povolání k rozvoji nutí lidi, aby mohli být více činní, učit se, více mít, aby též byli něco více?.[41] Avšak problém je v tom, co znamená ono být něco více?? Pavel VI. na tuto otázku odpovídá poukazem na podstatnou souvislost opravdového rozvoje?,[42] který musí být všestranný, to je musí přivést k rozvoji celého člověka a každého člověka?. V konkurenci různých vizí člověka, které jsou předkládány v dnešní společnosti ještě více než v době Pavla VI., má křesťanská vize tu specifickou, že potvrzuje a ospravedlňuje nepodmíněnou hodnotu lidské osoby a smysl jejího růstu. Křesťanské povolání k rozvoji pomáhá v úsilí o povznesení všech lidí a celého člověka. Pavel VI. napsal: Pro nás platí jen jedno: člověk, a to každý člověk, každé seskupení lidí, ba i celé lidstvo?.

[43] Křesťanská víra pečuje o rozvoj a nespolehá se na privilegia či mocenská postavení, ba ani na zásluhy křesťanů, které existovaly a dodnes také existují vedle přirozených omezení,[44] nýbrž jen na Krista, ke kterému je třeba vztahovat každé opravdové povolání k integrálnímu lidskému rozvoji. Evangelium je základním prvkem rozvoje, protože v něm Kristus zjevením tajemství Otce a jeho lásky plně odhaluje člověka jemu samému?.

[45] Církev vyučovaná svým Pánem zkoumá znamení času, vykládá a nabízí světu to co má vlastního: celistvý pohled na člověka a na lidské záležitosti?.[46] Právě proto, že Bůh vyslovuje své velké ano? člověku,[47] nemůže se člověk obejít bez otevřenosti k božskému povolání, aby realizoval svůj vlastní rozvoj. Pravda o rozvoji spočívá v jeho celistvosti: pokud se netýká celého člověka a každého člověka, není rozvoj pravým rozvojem. To je ústřední poselství encykliky *Populorum progressio*, které platí dnes a navždy. Integrální rozvoj člověka na přirozené rovině, odpověď na povolání Boha Stvořitele,[48] žádá své ověření v humanismu, který přesahuje jeho přirozenost a dává mu nejvyšší plnost života; a to je nejvyšší cíl a poslední cíl osobního rozvoje?.[49] Křesťanské povolání k takovému rozvoji se tedy týká přirozené i nadpřirozené roviny, protože, je-li zatemňován Bůh, pak se začne ztrácet i naše schopnost poznávat přirozený řád a smysl a dobro? se začíná vytrácet?.[50]

19. Vize rozvoje jakožto povolání nakonec obnáší ústřední postavení lásky v něm. Pavel VI. si v encyklice *Populorum progressio* povšimnul, že příčiny zaostalosti nejsou primárně hmotného řádu. Vybízeli nás k jejich hledání v jiných dimenzích člověka. Především ve vůli, která často nedbá na povinnosti solidarity. Za druhé v myšlení, které předchází a orientuje vůli. V úsilí o rozvoj je proto zapotřebí lidí moudrých, bystrých v přemýšlení, aby hledali nový humanismus, který by umožnil modernímu člověku najít sama sebe?.[51] Ale to není všechno. Zaostalost má závažnější příčinu než nedostatek myšlení: nedostatek bratrství mezi jednotlivci i mezi národy?.[52] Mohou tohoto bratrství lidé dosáhnout sami? Stále více globalizovaná společnost nás k sobě přibližuje, ale nečiní z nás bratry. Rozum sám je s to pochopit rovnost mezi lidmi a stanovit občanské soužití mezi nimi, ale nedokáže založit bratrství. To pochází z transcendentního povolání od Boha Otce, který nás miloval jako první a učí nás skrze Syna, co je bratrská láska. Pavel VI. představil různé úrovně procesu rozvoje člověka a na jeho vrchol, poté co zmínil víru, položil jednotu v Kristově lásce, který nás všechny volá, abychom jako Boží děti byli účastni života Boha živého, Otce všech lidí?.[53]

20. Tyto perspektivy, jež otevřela encyklika *Populorum progressio*, zůstávají základem pro to, aby daly rozlet a orientaci naší angažovanosti za rozvoj národů. Encyklika *Populorum progressio* potom opakovaně podtrhuje naléhavost reformy[54] a žádá, aby se k velkým problémům nespravedlnosti v rozvoji národů přistupovalo s odvahou a bez odkladu. Tato naléhavost je diktována také láskou v pravdě. Láska Kristova nás nutí: caritas Christi urget nos? (2 Kor 5,14). Naléhavost je nejen vepsána ve věcech, nevyplývá jen z tlaku událostí a problémů, ale také z toho, co je v sázce: realizace autentického bratrství. Důležitost tohoto cíle je taková, že vyžaduje naši otevřenost, abychom ji důkladně pochopili, konkrétně uvedli do pohybu srdcem? a nechali aktuální ekonomické a sociální procesy rozvíjet se směrem k cílům plně lidským.

DRUHÁ KAPITOLA

ROZVOJ ČLOVĚKA V NAŠÍ DOBĚ

21. Pavel VI. měl členitou vizi rozvoje. Termínem rozvoj? označoval cíl vymanit národy především z hladu, bídy, endemických onemocnění a analfabetismu. Z ekonomického hlediska to znamenalo jejich aktivní účast na

mezinárodním ekonomickém procesu za rovnocenných podmínek; z hlediska sociálního jejich evoluci směrem ke vzdělaným a solidárním společnostem; z hlediska politického upevnění demokratických režimů schopných zajistit svobodu a mír. Když po tolika letech s obavami hledíme na krizový vývoj a vyhlídky, které se v těchto časech vynořují, ptáme se nakolik byla očekávání Pavla VI. uspokojena rozvojovým modelem, který se přijal v posledních desetiletích. Poznáváme že byly opodstatněné obavy církve, pokud jde o schopnosti člověka zaměřeného jenom technologicky, zda si dokáže určovat realistické cíle a vhodně zacházet s disponibilními nástroji. Zisk je užitečný, je-li prostředkem nasměřovaným k cíli, jenž mu dává smysl, pokud jde o způsob jeho dosažení i jeho využití. Zisk jako výlučný cíl, je-li dosahován špatně a bez zřetele na obecné dobro jakožto poslední cíl, představuje riziko, že zničí bohatství a dá vzniknout chudobě. Ekonomický rozvoj, jaký si přál Pavel VI., měl být takový, aby produkoval reálný růst, rozšiřitelný na všechny a konkrétně udržitelný. Je pravda, že rozvoj byl a nadále je pozitivním faktorem, který vymanil z bídy miliardy lidí a v poslední době dal mnoha zemím možnost stát se účinnými aktéry mezinárodní politiky. Nicméně je třeba uznat, že samotný ekonomický rozvoj byl a nadále je zatížen deformacemi a dramatickými problémy, které byly ještě zvýrazněny současnou krizovou situací. Ta nás neodkladně staví před volby, které se stále více týkají samotného údělu člověka, jenž ostatně nemůže přehlížet svou přirozenost. Působící technické síly, celoplanetární vzájemné vztahy, zhoubné účinky špatně prováděných a povětšinou spekulativních finančních aktivit na reálnou ekonomiku, mohutné migrační toky, které jsou často jen vyvolané a nikoli náležitě řízené, nevázané vysávání přírodních zdrojů nás dnes přivádějí k zamyšlení nad nezbytnými opatřeními, která by vyřešila problémy, jež jsou nejenom nové vzhledem k těm, jimž čelil papež Pavel VI., ale také a především mají rozhodující dopad na současné i budoucí dobro lidstva. Aspekty krize a její řešení, jakož i nového budoucího možného rozvoje jsou stále více propojeny, vzájemně se implikují a vyžadují nové úsilí o komplexní porozumění a novou humanistickou syntézu. Složitost a závažnost aktuální ekonomické situace nám právem působí starosti, ale musíme realisticky, s důvěrou a nadějí přijmout nové odpovědnosti, k nimž nás volá světová scéna, která má zapotřebí hluboké kulturní obnovy a opětovného objevu základních hodnot, na nichž lze stavět lepší budoucnost. Krize nás zavazuje k novému projektu naší cesty, k přijetí nových pravidel, nalezení nových forem angažovanosti, využití pozitivních zkušeností a odmítnutí těch negativních. Tak se krize stává příležitostí k posouzení a novému plánování. Obtížím nynějšího okamžiku je třeba čelit tímto spíše důvěřivým než rezignujícím postojem.

22. Dnes je rámeček rozvoje polycentrický. Aktéři i příčiny zaostalosti i rozvoje je mnoho. Viny a zásluhy jsou diferencované. Tento fakt by měl vést k osvobození od ideologií, které často uměle zjednodušují realitu, a přimět k objektivnímu zkoumání lidské míry problémů. Demarkační linie mezi bohatými a chudými zeměmi již není tak zřetelná jako v době encykliky *Populorum progressio*, jak to již zaznamenal Jan Pavel II.[55] Světové bohatství v absolutních číslech roste, ale nerovnosti se zvětšují. V bohatých zemích chudnou nové sociální kategorie a rodí se nové druhy chudoby. V chudších oblastech se některé skupiny těší z jakéhosi rozmařilého a konzumního ? superrozvoje?, který nepřipustně kontrastuje s přetrvávajícími situacemi nelidské bídy. Pokračuje ?pohoršení křiklavých rozdílů?[56]. Korupce a ilegalita jsou, bohužel, přítomné v jednání ekonomických a politických subjektů jak bohatých zemí, starých i nových, tak i v samotných chudých zemích. Lidská práva pracujících nejsou respektována velkými nadnárodními podniky ani místními podniky v chudých ani perspektivních zemích. Mezinárodní pomoc je často odtržena od svého účelu nezodpovědností, která se zahnízdila jak v řetězcích dárcovských subjektů, tak příjemců. Rovněž v oblasti nemateriálních či kulturních příčin rozvoje a zaostalosti můžeme nalézt totéž rozložení odpovědnosti. Existují přehnané formy ochrany pozitků v bohatých zemích, které příliš rigidně uplatňují práva na intelektuální vlastnictví, zejména v oblasti zdravotnictví. V některých chudých zemích současně přetrvávají kulturní a sociální normy jednání, které zpomalují proces rozvoje.

23. Mnohé oblasti planety se dnes, byť problematičtěji a nesourodě, vyvinuly a vstoupily do okruhu velkých mocností s předpokladem hrát v budoucnosti důležitou roli. Je však třeba zdůraznit, že nestačí vyvíjet se pouze z ekonomického a technologického hlediska. Je třeba, aby rozvoj byl v první řadě pravý a integrální. Dostat se z ekonomické zaostalosti, což je samo o sobě pozitivní, neřeší složitou problematiku povznesení člověka ani v zemích, které jsou protagonisty tohoto pokroku, ani v zemích, jež jsou ekonomicky již rozvinuté, či v těch, které jsou dosud chudé a které mohou strádat nejen starými formami vykořisťování, ale i novými negativními důsledky plynoucími z růstu, jenž se vyznačuje deformacemi a nevyváženostmi.

Po pádu ekonomických a politických systémů komunistických zemí východní Evropy a po rozpadu takzvaných ? antagonistických bloků? by bylo třeba další celkový rozvoj nově promyslet. Požadoval to Jan Pavel II., který roku 1987 poukázal na existenci těchto ?bloků? jako na jednu z hlavních příčin zaostalosti,[57] neboť politika odnímala

zdroje ekonomice a kultuře a ideologie potlačovala svobodu. V roce 1991, po událostech roku 1989, také žádal, aby po rozpadu ?bloků? následovala nová globální projekce rozvoje, nejenom v těchto zemích, ale také na Západě i v těch částech světa, které se začaly rozvíjet.[58] K tomu došlo jen zčásti a i nadále to zůstává reálnou povinností, které je třeba dostát, možná i s využitím právě těch rozhodnutí, jež jsou nezbytná pro překonání aktuálních ekonomických problémů.

24. Svět, který měl před sebou Pavel VI., byl přece jen mnohem méně integrovaný než je ten dnešní třebaže proces socializace byl i tehdy pokročilý, takže mohl říci, že sociální otázka se stala světovou. Ekonomická aktivita a politické funkce se převážně uplatňovaly uvnitř téhož vymezeného prostoru a mohly si proto vzájemně důvěřovat. Výrobní činnost probíhala převážně uvnitř státních hranic a finanční investice v zahraničí byly dosti omezené, takže politika mnoha států mohla určovat ekonomické priority a do značné míry ovládat jejich chod nástroji, které měla k dispozici. Z tohoto důvodu encyklika *Populorum progressio* připisovala ?veřejné moci? [59] centrální roli, byť ne výlučnou.

V naší době se stát nachází v situaci, kdy musí čelit omezením, která jeho svrchovanosti klade nové ekonomicko-obchodní a mezinárodní finanční prostředí, vyznačující se rostoucím pohybem kapitálu a hmotných i nehmotných výrobních prostředků. Toto nové prostředí modifikovalo politickou moc států.

Dnes ? také díky lekci, kterou nám dává probíhající ekonomická krize, jež nutí státní veřejnou moc bezprostředně korigovat omyly a dysfunkce ? se jeví realističtější nové hodnocení její role a její moci, kterou je třeba moudře zvážit a přehodnotit tak, aby byla schopna čelit výzvám dnešního světa i za pomoci nových způsobů jejího uplatňování. Vyváženější role veřejné moci pravděpodobně posílí ty nové formy podílu na národní a mezinárodní politice, které se uskutečňují působením organizací, jež jsou činné v občanské společnosti; v tomto směru je také žádoucí, aby rostla všímavost a citelnější účast občanů na *res publica*.

25. Systémy zabezpečení a prevence, které byly v mnoha zemích přítomny již v dobách Pavla VI., ze sociálního hlediska těžko mohou a v budoucnosti by v rámci hluboce proměněného rozložení sil mohly ještě hůře dosahovat cílů opravdové sociální spravedlnosti. Trh, jenž se stal globálním, především v bohatých zemích podnítl vyhledávání oblastí, kam přemístit výrobu s nízkými náklady s cílem omezit ceny mnohého zboží, vyvolat růst kupní síly a urychlit tak míru rozvoje soustředěnou na větší spotřebu na svém vnitřním trhu. Následkem toho trh podnítl nové formy soutěžení mezi státy za účelem přitáhnout zahraniční výrobce za pomoci různých nástrojů, jako například nízkých daní a deregulací světa práce. Tyto procesy vedly ke zredukování síti sociálního zabezpečení výměnou za hledání větších konkurenčních předností na globálním trhu, což vážně ohrožuje práva pracujících, základní práva člověka i solidaritu uskutečňovanou tradičními formami sociálního státu. Systémy sociálního zabezpečení mohou ztratit schopnost plnit své úkoly jak v zemích rozvojových, tak v zemích již dříve rozvinutých, nemluvě o zemích chudých. Rozpočtové politiky svým snižováním sociálních výdajů, nezřídka prosazovaným mezinárodními finančními institucemi, tady mohou občany ponechat bezmocnými tváří v tvář starým i novým rizikům; tato bezmocnost narostla v důsledku nedostatku účinné ochrany ze strany odborových organizací pracujících. Soubor sociálních a ekonomických změn má za následek, že odborové organizace zakoušejí velké těžkosti při plnění svých úkolů při zastupování zájmů pracujících, a to i proto, že vlády z důvodů prospěšnosti pro ekonomiku často omezují odborářské svobody či vyjednávací schopnost samotných odborů. Výzvu sociálního učení církve, počínaje encyklikou *Rerum novarum*, [60] k zakládání odborových organizací na obranu svých práv je proto třeba docenit dnes ještě více než včera a poskytnout především pohotovou a prozíravou odpověď na naléhavou potřebu zavedení jejich nové součinnosti nejen na místní, ale i na mezinárodní úrovni.

Mobilita pracovních sil spojená se všeobecnou deregulací byl důležitý fenomén, který nepostrádá pozitivní aspekty, protože je schopný podněcovat vytváření nového bohatství a výměnu mezi různými kulturami. Nicméně, když se nejistota ohledně pracovních podmínek v důsledku procesů mobility a deregulace stane endemickou, vznikají formy psychologické nestability a těžkosti vytvořit si svou vlastní pevnou životní cestu, včetně manželství. V důsledku toho se vytvářejí situace lidského úpadku a navíc i sociálního plýtvání. V porovnání s tím, k čemu docházelo v minulé industriální společnosti, dnes způsobuje nezaměstnanost nové aspekty ekonomické bezvýznamnosti a aktuální krize může tuto situaci jenom zhoršit. Vytržení z práce na dlouhou dobu anebo prodlužovaná závislost na veřejné či soukromé podpoře ohrožují svobodu a kreativitu lidské osoby a její rodinné a sociální vztahy a způsobují nemalé utrpení na psychologické a duchovní rovině. Rádi bychom připomněli všem, kdo se snaží obnovit profil ekonomického a sociálního pořádku světa, a zejména vládám, že prvním kapitálem, který je

třeba chránit a ocenit je člověk, lidská osoba ve své integritě: ?Člověk je přece původce, střed a cíl veškerého hospodářsko-spoločenského života?.[61]

26. Na kulturním poli jsou oproti době Pavla VI. rozdíly ještě výraznější. Tehdy byly kultury poměrně přesně definované a měly větší možnosti bránit se před pokusy o kulturní homogenizaci. Dnes jsou možnosti interakce mezi kulturami značně větší a dávají prostor novým možnostem mezikulturního dialogu; má-li být takový dialog účinný, musí být jeho východiskem vnitřní vědomí specifické identity jeho různých partnerů. Neměl by se ovšem přehlížet fakt, že rostoucí komercializace kulturních výměn dnes vytváří dvojí riziko. Za prvé dochází ke kulturnímu eklekticismu nezřídka nekriticky přijímanému. Ke kulturám se jednoduše přistupuje a pojímají se jakoby byly v zásadě ekvivalentní a zaměnitelné. To vede k ústupkům vůči relativismu, který pravému mezikulturnímu dialogu nepomáhá; na sociální rovině kulturní relativismus způsobuje, že se kulturní skupiny přibližují a žijí pospolu, ale odděleně, bez autentického dialogu a tedy bez pravé integrace. Za druhé existuje opačné riziko, jímž je kulturní zploštění a homologizace jednání a životních stylů. Tímto způsobem se ztrácí hluboký smysl pro kulturu různých národů a různých lidových tradic, v jejichž rámci se lidská osoba vyrovnává se základními existenčními otázkami. [62] Eklekticismus a kulturní zploštění se sbíhají v separaci kultury od lidské přirozenosti. Kultury tak už neumí nalézat měřítko v přirozenosti, která je přesahuje,[63] což vede k tomu, že člověk je redukován na pouhý kulturní element. Když k tomu dojde, bude lidstvo vystaveno novým nebezpečím poroby a manipulace.

27. V mnoha chudých zemích trvá krajní životní nejistota a hrozí její prohloubení. Je důsledkem nedostatku potravy a hlad stále kosí mnoho obětí mezi četnými Lazary, kterým není dovoleno sedět u prostřeného stolu boháčova, jak to vyjádřil Pavel VI.[64] Dát najíst hladovým (srov. Mt 25,35.37.42) je etický imperativ pro univerzální církev, která odpovídá na učení svého Zakladatele, Pána Ježíše, o solidaritě a sdílení. Odstranění hladu ze světa se v době globalizace navíc stalo také požadavkem, kterým je třeba se zabývat, aby se udržel mír a stabilita planety. Hlad neplyne ani tak z materiálního nedostatku, jako spíše s nedostatku sociálních zdrojů, z nichž ten nejzávažnější má institucionální povahu. Chybějí totiž vhodně uspořádané ekonomické instituce schopné zaručit pravidelný a odpovídající přístup k potravě a vodě z hlediska výživy jak co do nezbytností, jež se pojí s primárními potřebami, tak se skutečnými potravinovými krizemi vyvolanými přírodními katastrofami nebo nezodpovědností národní a mezinárodní politiky. Problém potravinové nejistoty je třeba řešit v dlouhodobé perspektivě odstraňováním strukturálních příčin, které jej vyvolávají, a prosazováním zemědělského rozvoje v nejchudších zemích investicemi do venkovských infrastruktur, do zavodňovacích soustav, dopravy, organizace trhu, vyvíjení a šíření vhodných zemědělských technik schopných lépe využívat lidské a lokálně přístupnější přírodní a sociálně-ekonomické zdroje tak, aby byla zaručena jejich udržitelnost i dlouhodobě. To vše je třeba realizovat zapojením místních komunit do rozhodování a procesů volby, jež se týkají využívání obdělávatelné půdy. V této perspektivě by mohlo být užitečné brát v úvahu nové hranice, které se otevírají korektním využitím tradičních a inovačních zemědělských výrobních technik za předpokladu, že byly po náležitém ověření uznány za vhodné a že budou respektovat životní prostředí a budou pozorné k nejvíce znevýhodněným populacím. Současně by se neměla přehlížet otázka spravedlivé zemědělské reformy v rozvojových zemích. Právo na výživu stejně jako právo na vodu nabývá důležitou roli pro uznání dalších práv, počínaje především primárním právem na život. Je proto nezbytné, aby uzrálo solidární svědomí, které bude pokládat výživu a přístup k vodě za univerzální práva všech lidských bytostí bez rozdílu a bez diskriminací.[65] Kromě toho je důležité zdůraznit, že cesta solidarity k rozvoji chudých zemí by mohla představovat řešení probíhající globální krize, jak v poslední době vytyčili významní politici a představitelé mezinárodních institucí. Podpora ekonomicky chudých zemí prostřednictvím financování inspirovaného solidaritou, s cílem, aby tak ony samy mohly uspokojit poptávku po spotřebním zboží a rozvoji vlastních občanů, nejenže může vést k opravdovému ekonomickému růstu, ale může vést také k podpoře výrobních kapacit bohatých zemí, které riskují, že budou zasaženy krizí.

28. Jeden z nejvíce zřejmých aspektů dnešního rozvoje je důležitost tématu úcty k životu, které nemůže být nikterak oddělováno od otázek týkajících se rozvoje národů. Jde o aspekt, který poslední dobou nabývá stále většího významu a nutí nás k širšímu chápání pojmu chudoby[66] a zaostalosti o otázky spojené s přijetím života zejména tam, kde se tomu různými způsoby brání.

Nejenže situace chudoby vyvolává v mnoha regionech vysokou dětskou úmrtnost, ale v různých částech světa přetrvávají ze strany vlád praktiky demografické kontroly, které často propagují antikoncepci a také nutí k interrupcím. V ekonomicky rozvinutých zemích je velmi rozšířena legislativa, která odporuje životu a dnes již vytváří návyk a praxi, což přispívá k šíření mentality, jež nepřeje porodnosti, spolu se snahou předávat ji také jiným

zemím, jako by to byl nějaký kulturní pokrok.

Některé nevládní organizace se pak aktivně přičiňují o šíření interrupcí a někdy prosazují v chudých zemích provádění sterilizací i bez vědomí žen. Kromě toho existuje i opodstatněné podezření, že samotná rozvojová pomoc se někdy pojí s určitými zdravotnickými politikami, které zahrnují faktické zavedení silné kontroly porodnosti. Zneklidňující jsou také legislativy, které počítají s euthanasíí, jakož i nátlak národních i mezinárodních skupin, které vyžadují její právní uznání.

Otevřenost vůči životu je středem pravého rozvoje. Když společnost vykročí směrem k negaci a potlačování života, skončí tak, že už nebude nacházet motivaci a energii potřebnou k tomu, aby se nasadila do služeb pravého dobra pro člověka. Ztrácí se osobní a sociální vnímavost k přijímání nového života a také ochabují jiné formy přijetí užitečné v sociálním životě.[67] Přijetí života utvrzuje morální energie a uschopňuje ke vzájemné pomoci.

Pěstováním otevřenosti k životu mohou bohaté národy lépe pochopit potřeby chudých, vyhýbat se vynakládání obrovských ekonomických a intelektuálních zdrojů na uspokojování egoistických tužeb vlastních občanů a naopak prosazovat ušlechtilé jednání s vyhlídkou na morálně zdravou a solidární výrobu při respektování základního práva každého národa a každé lidské osoby na život.

29. Dalším aspektem dnešního života, který je velmi úzce spojen s rozvojem, je popírání práva na náboženskou svobodu. Nemám na mysli jenom boje a konflikty, které ve světě dosud probíhají z náboženských důvodů, ačkoli někdy je náboženství jen záminkou, která zastírá důvody jiného druhu, jako je touha po moci a bohatství. Dnes se skutečně často zabíjí v posvátném jménu Boha, jak vícekrát veřejně zdůraznil a odsoudil můj předchůdce Jan Pavel II. i já sám.[68] Násilí brzdí autentický rozvoj a brání vývoji národů k většímu sociálně-ekonomickému a duchovnímu blahu. To platí zejména o terorismu s fundamentalistickým pozadím,[69] který plodí bolest, devastaci a smrt, blokuje dialog mezi národy a odčerpává velké zdroje z jejich mírového a civilního nasazení. Je však třeba dodat, že kromě náboženského fanatismu, který v některých prostředích brání výkonu svobody náboženství, existuje také programová náboženská lhostejnost či praktický ateismus prosazovaný mnoha zeměmi v rozporu s potřebami rozvoje národů, kterým se tak odnímají duchovní a lidské zdroje. Bůh je zárukou pravého rozvoje člověka, neboť tím, že jej stvořil ke svému obrazu, založil rovněž jeho transcendentní důstojnost a živí jeho konstitutivní tužbu ?být více?. Člověk není atomem ztraceným v nahodilém vesmíru,[70] nýbrž Božím tvorem, kterého On obdařil nesmrtelnou duší a vždycky ho miloval. Kdyby byl člověk pouhým plodem buď náhody či nutnosti, anebo kdyby musel své touhy omezovat na těsný horizont situací, v nichž žije, kdyby všechno bylo jenom dějinami a kulturou a člověk by neměl přirozenost určenou k přesahu sebe sama do nadpřirozeného života, pak by se mohlo hovořit o růstu nebo evoluci, ale nikoli o rozvoji. Když stát toleruje, vyučuje nebo dokonce ukládá formy praktického ateizmu, odnímá svým občanům morální a duchovní sílu nezbytnou k použití pro integrální rozvoj člověka a brání jim, aby s novou dynamikou činili pokroky ve svém nasazení za velkodušnější odpověď člověka na božskou lásku.[71] Stává se také, že ekonomicky rozvinuté nebo perspektivní země v rámci svých kulturních, obchodních či politických vztahů exportují do chudých zemí tuto omezenou vizi lidské osoby a jejího údělu. To je škoda, kterou ?superrozvoj?[72] působí autentickému rozvoji, když je provázen ?mravním zaostalostí?.[73]

30. V tomto směru má integrální rozvoj člověka ještě složitější dopad; korelace mezi jeho rozmanitými prvky vyžaduje, aby se usilovalo o integraci různých úrovní lidského vědění s ohledem na prosazení opravdového rozvoje národů. Často se má za to, že rozvoj nebo příslušná sociálně-ekonomická opatření vyžadují pouze jejich provedení jakožto plod obecného konání. Toto obecné konání však potřebuje orientaci, protože ?každá sociální činnost předpokládá určitou nauku?.[74] Vezme-li se v úvahu složitost problémů, je zřejmé, že různé disciplíny musejí spolupracovat v uspořádaných interdisciplinárních vztazích. Láska (caritas) nevyklučuje vědění, ba dokonce ho vyžaduje, prosazuje a zevnitř oživuje. Vědění není nikdy jenom dílem inteligence. Může být zajisté redukováno na kalkul a experiment, ale chce-li být moudrostí schopnou orientovat člověka ve světle prvních principů a jeho posledních cílů, musí být ?ochuceno solí lásky?. Konání je bez vědění slepé a vědění bez lásky je sterilní, neboť ? ten, kdo je prodchnut opravdovou láskou, je velmi vynalézavý v odhalování příčin bídy, v nacházení prostředků, jak proti ní bojovat a jak nad ní úplně zvítězit.?[75] Tváří v tvář jevům, před nimiž stojíme, láska v pravdě vyžaduje především poznání a pochopení, při uvědomění si a respektování specifické kompetence každé úrovně vědění. Láska není pozdější přídavek, jakoby jakýsi dodatek k již skončené práci různých disciplín, nýbrž je s nimi již od začátku v dialogu. Požadavky lásky neprotiřečí požadavkům rozumu. Lidské vědění je nedostatečné a závěry věd nemohou samy ukázat cestu k integrálnímu rozvoji člověka. Vždycky je zapotřebí vydávat se ?dále za?. Vyžaduje to láska v pravdě.[76] Jít dále však nikdy neznamená přehlížet závěry rozumu, ani odporovat jeho výsledkům, ani se

vměšovat do jeho uplatňování. Nikoli nejprve inteligence a potom láska: existuje láska bohatá inteligencí a inteligence plná lásky.

31. To znamená, že morální hodnocení a vědecké bádání musí růst společně a že láska je musí oživovat v harmonickém interdisciplinárním celku, tvořeném jednotou i rozlišováním. Sociální učení církve, které má ? důležitou interdisciplinární dimenzi?,[77] může z tohoto hlediska plnit mimořádně účinnou funkci. Umožňuje víře, teologii, metafyzice a vědám nalézt jejich místo v rámci spolupráce ve službách člověku. Především tady sociální učení církve uskutečňuje svou sapienciální dimenzi. Pavel VI. jasně viděl, že jednou z příčin zaostalosti je nedostatek moudrosti, reflexe, myšlení, jež by bylo s to vypracovat orientační syntézu,[78] ?počínajíc jasným pohledem na všechny stránky hospodářské, sociální, kulturní a duchovní?.[79] Přehnaná zlomkovitost vědění, [80] uzavřenost humanitních věd před metafyzikou,[81] obtíže dialogu věd s teologií jsou na škodu nejenom pro rozvoj vědění, ale také pro rozvoj národů, protože když k tomu dochází, lze obtížněji spatřit celkové dobro člověka v různých jeho charakteristických dimenzích. ?Rozšíření našeho pojetí rozumu a jeho užívání?[82] je nezbytné pro to, abychom dokázali náležitě zvážit všechny pojmy týkající se otázek rozvoje a řešení sociálně-ekonomických problémů.

32. Velké novinky, které dnes nabízí obraz rozvoje národů, kladou v mnoha případech požadavek nových řešení. Je třeba hledat je společně při respektování zákonitostí vlastních každé skutečnosti a ve světle integrální vize člověka, která by, nahlížená pohledem očištěným láskou, osvětlila různé aspekty lidské osoby. Objeví se tak jedinečné konvergence a konkrétní možnosti řešení, aniž by bylo třeba se vzdávat jakékoli základní složky lidského života. Důstojnost lidské osoby a požadavky spravedlnosti vyžadují, aby ekonomická rozhodnutí zejména dnes nevedla k přílišnému a morálně nepřijatelnému zvyšování rozdílů v bohatství[83] a nadále jako prioritu sledovala dostupnost zaměstnání nebo jeho udržení pro všechny. Je třeba vidět, že si to žádá i ?ekonomická logika?. Systematické zvyšování nerovností mezi sociálními skupinami uvnitř jedné země a mezi populacemi různých zemí, tedy masivní růst chudoby v relativním smyslu, nejenže směřuje k erozi sociální soudržnosti a uvádí tak do nebezpečí demokracii, ale má také negativní dopad na ekonomickou rovinu prostřednictvím postupné eroze ?sociálního kapitálu?, totiž celkových vztahů důvěry, věrohodnosti a respektování pravidel, jež jsou nezbytné pro každé občanské soužití.

Je to opět ekonomická věda, jež nám říká, že situace strukturální nejistoty plodí kontraproduktivní postoje a způsobuje plýtvání lidskými zdroji, neboť pracující tíhne spíše k pasivnímu přizpůsobení automatickým mechanismům než ke svobodné kreativě. I v tomto bodě existuje konvergence ekonomické vědy a morálního hodnocení. Lidské výdaje jsou vždycky i ekonomickými výdajia ekonomické dysfunkce vždycky zahrnují i lidské výdaje.

Dále je třeba zmínit, že zploštění kultur na jejich technologickou dimenzi, třebaže v krátkodobém výhledu může vést k ziskům, dlouhodobě brání vzájemnému obohacování a dynamikám spolupráce. Je důležité rozlišovat mezi krátkodobými a dlouhodobými ekonomickými či sociologickými úvahami. Pokles úrovně v ochraně práv pracujících anebo upuštění od mechanismů přerozdělovajících výnosy s cílem dosáhnout větší mezinárodní konkurenceschopnosti dané země zabraňují tomu, aby se uplatňoval dlouhodobý rozvoj. Je tedy třeba pozorně vyhodnotit důsledky, které mají na lidi aktuální výhledově krátkodobé nebo někdy velice krátkodobé ekonomické tendence. To vyžaduje novou a hlubší reflexi o smyslu ekonomiky a jejích cílů,[84] jakož i hlubokou a prozíravou revizi modelů rozvoje s cílem korigovat dysfunkce a deformace. Ve skutečnosti si to žádá stav ekologického zdraví planety a především morální a kulturní krize člověka, jejíž příznaky jsou již delší dobu zřejmé ve všech částech světa.

33. Více než čtyřicet let po vydání encykliky *Populorum progressio* zůstává její téma, tedy právě rozvoj, stále otevřeným problémem, který se v důsledku probíhající ekonomicko-finanční krize stal ještě pronikavějším a naléhavějším. Jestliže některé oblasti planety, dlouhodobě postihované chudobou, doznaly značných změn, pokud jde o růst a podíl na světové produkci, v jiných zónách dosud trvá situace bídy srovnatelná s takovou, jaká existovala v dobách Pavla VI., ba v některých případech lze dokonce mluvit o zhoršení. Je příznačné, že na některé příčiny této situace poukázala již encyklika *Populorum progressio*, jako např. vysoké celní sazby, které stanovují ekonomicky rozvinuté země a tak stále brání produktům pocházejícím z chudých zemí, aby se dostaly na trh v bohatých zemích. Jiné příčiny, které encyklika jenom nastínila, se později vynořily s větší zřejmostí. To je případ vyhodnocení procesu dekolonizace, která byla tehdy v plném proudu. Pavel VI. vyjádřil přání, aby cesta k autonomii proběhla ve svobodě a pokoji. Po více než čtyřiceti letech musíme uznat, že je tato cesta obtížná, a to

jak z důvodů nových forem kolonialismu a závislosti na starých a nových hegemonistických zemích, tak i z důvodů závažné nezodpovědnosti uvnitř samotných osamostatněných zemí.

Hlavní novinkou byla exploze vzájemné celoplanetární závislosti, dnes obvykle známé jako globalizace. Pavel VI. ji částečně předvídal, ale překvapující jsou rozměry a prudkost, s nimiž se rozvinula. Tento proces, který se zrodil v ekonomicky rozvinutých zemích, svou povahou zahrnul do sebe všechny ekonomiky. Byl hlavním hybatelem toho, že se celé regiony vymanily ze zaostalosti, a sám o sobě představuje obrovskou příležitost. Nicméně, nebude-li veden láskou v pravdě, může tento celoplanetární podnět vést k rizikům dosud nepoznaných škod a nových rozdělení lidské rodiny. Láska a pravda proto stojí před nevídaným kreativním závazkem, který je zajisté velmi rozsáhlý a složitý. Jde o rozšíření hranic rozumu a jeho uschopnění k tomu, aby poznával tyto mohutné nové dynamiky, dával jim orientaci a oživoval je v perspektivách ?civilizace lásky?, jejíž sémě Bůh vložil do každého národa a do každé kultury.

TŘETÍ KAPITOLA

BRATRSTVÍ, EKONOMICKÝ ROZVOJ A OBČANSKÁ SPOLEČNOST

34. Láska v pravdě staví člověka před ohromující zkušenost daru. Dobročinnost je přítomná v jeho životě v mnoha formách, často nerozpoznaných v důsledku takové vize bytí, jež je zaměřena pouze na produkci a užitek. Lidská bytost je učiněna jako dar, který vyjadřuje a uskutečňuje jeho transcendentní dimenzi. Moderní člověk je někdy mylně přesvědčen, že je jediným autorem sebe samého, života svého i života společnosti. To je domněnka vyplývající ze sobecké uzavřenosti do sebe samého, jež má původ ? řečeno slovníkem víry ? v prvotním hříchu. Moudrost církve vždycky navrhovala, aby byl prvotní hřích brán v potaz také při interpretaci sociálních skutečností i při vytváření společnosti: ?Popírat, že člověk má poraněnou přirozenost, náchylnou ke zlu, je příčinou velkých omylů v oblasti výchovy, politiky, sociální činnosti a v oblasti mravní.?[85] Do seznamu oblastí, ve kterých se projevují zhoubné účinky hříchu, se již dlouhou dobu počítá také oblast ekonomie. Zřejmý důkaz toho máme také v našich časech. Přesvědčení o vlastní soběstačnosti a o schopnosti odstranit zlo v dějinách jenom vlastním přičiněním přivedla člověka k tomu, že spojuje štěstí a spásu s imanentními formami materiálního blahobytu a sociální činnosti. Přesvědčení o autonomii ekonomie, která nesmí přijímat vlivy morální povahy, zavedlo člověka ke zneužívání ekonomického nástroje dokonce ničivým způsobem. Toto přesvědčení dlouhodobě vedlo k ekonomickým, politickým a sociálním systémům, které pošlapávaly svobodu lidské osoby i sociálních útvarů a právě proto nebyly schopny zabezpečit jimi slibovanou spravedlnost. Tímto způsobem, jak jsem napsal ve své encyklice *Spe salvi*, se dějinám odnímá křesťanská naděje.[86] která je však mocným sociálním zdrojem ve službách integrálního lidského rozvoje hledaného ve svobodě a spravedlnosti. Naděje povzbuzuje rozum a dává mu sílu orientovat vůli.[87] Je přítomná již ve víře, která ji dokonce vzbuzuje. Láska v pravdě se jí živí a současně ji projevuje. Poněvadž je absolutně bezplatným Božím darem, vstupuje do našeho života jako něco nezaslouženého, co přesahuje každý zákon spravedlnosti. Dar svou povahou překračuje zásluhu a jeho pravidlem je přemíra. Předchází nás v samotné naší duši jako znamení Boží přítomnosti v nás i jeho očekávání ve vztahu k nám. Pravda, která stejně jako láska je darem, je větší než my, jak učí svatý Augustin.[88] Také pravda o nás samých a o našem osobním svědomí je nám především dána. V každém poznávacím procesu totiž pravda není vyprodukována, nýbrž vždycky je námi nalezena, nebo lépe řečeno obdržena. Stejně jako láska, která ?se nerodí z přemýšlení, ani z rozhodnutí, nýbrž se v jistém slova smyslu lidské bytosti ukládá?.[89]

Protože láska je darem, který obdrželi všichni, je vskutku silou, která utváří společenství, sjednocuje lidi způsobem, v němž neexistují bariéry, ani hranice. Společenství lidí může být vytvářeno námi samotnými, ale nebude moci nikdy být společenstvím plně bratrským, ani nebude vedeno k překročení hranic, totiž k tomu stát se pouze svými silami společenstvím opravdu univerzálním; jednota lidského rodu, bratrské společenství přesahující každé rozdělení se rodí svoláním slova Boha-Lásky. Abychom se vyrovnali s touto rozhodující otázkou, musíme na jedné straně upřesnit to, že logika daru nevylučuje spravedlnost a nestaví se proti ní druhotně a zvnějšku, a na druhé straně to, že ekonomický, sociální a politický rozvoj, má-li být autenticky lidský, potřebuje prostor pro princip dobročinnosti jakožto výraz bratrství.

35. Pokud existuje vzájemná a všeobecná důvěra, trh je ekonomickou institucí umožňující setkání lidských osob jakožto ekonomických činitelů, kteří užívají smlouvu jako pravidlo svých vztahů a kteří si mezi sebou vyměňují směnitelná zboží a služby, aby uspokojily své potřeby a/nebo touhy. Trh je podřízen principům takzvané komutativní spravedlnosti, která řídí právě vztahy dávání a přijímání mezi rovnocennými partnery.

Sociální učení církve však nikdy nepřestalo zdůrazňovat významspravedlnosti distributivní a spravedlnosti sociální pro samotnou tržní ekonomiku, a to nejenom proto, že tržní ekonomika je součástí širšího sociálního a politického propojení, ale také kvůli soustavě vztahů, v nichž se uskutečňuje. Trh ponechaný pouhému principu ekvivalence hodnot směňovaného zboží nedokáže vyprodukovat takovou sociální soudržnost, kterou má sám zapotřebí, aby fungoval dobře. Bez forem solidarity uvnitř trhu a bez vzájemné důvěry nemůže trh plně vykonávat svou ekonomickou funkci. Tato důvěra se dnes na mezinárodní úrovni ztratila a ztráta důvěry je ztrátou závažnou. Proto Pavel VI. v encyklice *Populorum progressio* správně zdůraznil skutečnost, že samotný ekonomický systém by všeobecným praktikováním spravedlnosti získal, neboť první kdo by měl prospěch z rozvoje chudých zemí by byly země bohaté.[90] Podle papeže se nejedná jenom o nápravu dysfunkcí prostřednictvím poskytované pomoci. Chudé netřeba chápat jako "břímě", [91] nýbrž jako zdroj i z čistě ekonomického hlediska. Nicméně je třeba považovat za mylnou takovou teorii, podle níž tržní ekonomika strukturálně potřebuje určitou kvótu chudoby a zaostalosti, aby mohla fungovat co nejlépe. Zájmem trhu je prosazovat emancipaci, ale aby tomu tak opravdu bylo, nemůže spoléhat jenom sám na sebe, protože trh není s to sám vyprodukovat to, co překračuje jeho možnosti. Musí čerpat morální sílu z jiných subjektů, které jsou schopny ji vytvářet.

36. Ekonomická činnost nemůže vyřešit všechny sociální problémy pomocí jednoduchého rozšíření tržní logiky. Musí být zaměřena na dosahování obecného dobra, o které se má starat také a především politická obec. Proto je třeba mít na paměti, že příčina velkých nevyvážeností tkví v oddělování ekonomické činnosti, jíž by měla náležet pouze produkce bohatství, od politické činnosti, jíž by pak mělo příslušet uplatňování spravedlnosti pomocí přerozdělování.

Církev vždycky měla za to, že ekonomickou činnost nelze považovat za antisociální. Trh není a sám o sobě se tedy nemá stávat místem převahy silnějšího nad slabším. Společnost se nemá před trhem chránit jako by jeho rozvoj přinášel ipso facto smrt autenticky lidských vztahů. Zajisté je pravdou, že trh může být orientován negativně. Ne však proto, že taková je jeho povaha, ale protože jej určitá ideologie může zavádět tímto směrem. Netřeba totiž zapomínat, že trh neexistuje v čirém stavu. Nabývá svých forem z kulturních konfigurací, které jej specifikují a orientují. Ekonomika a finance jakožto nástroje totiž mohou být užívány špatně, když ten, kdo je spravuje sleduje pouze sobecké cíle. Takto je možné dospět k tomu, že nástroje samy o sobě dobré, se změní na nástroje škodlivé. Je to však zatemněný rozum člověka, který vyvolává tyto následky, nikoli nástroj sám o sobě. Nelze tedy volat k odpovědnosti nástroj, nýbrž člověka, jeho mravní svědomí a jeho osobní a sociální odpovědnost.

Sociální učení církve chápe trh a jeho vztah ke společnosti zcela odlišným způsobem než výše zmíněná pojetí. Má za to, že autenticky lidské vztahy, přátelství a společenskost, solidarita a vzájemnost se mohou žít i v rámci ekonomické činnosti a nikoli pouze mimo ni nebo "po" ní. Ekonomická sféra není ani eticky neutrální ani svou povahou nelidská a antisociální. Náleží k činnosti člověka a právě proto, že je lidská, musí být strukturována a institucionalizována eticky.

Velká výzva, před níž stojíme a jež vyvstala z problematiky rozvoje v této době globalizace a stala se ještě naléhavější v důsledku ekonomicko-finanční krize, spočívá v tom, aby se prokázalo na rovině myšlení i jednání, že nejenom pouhé tradiční principy sociální etiky, jako je transparentnost, poctivost a odpovědnost, nelze přehlížet nebo omezovat, ale že v tržních vztazích mohou a mají mít své místo v normální ekonomické činnosti také princip dobročinnosti a logika daru jakožto výraz bratrství. Jde o požadavek člověka v nynější době, ale také o požadavek samotné ekonomické logiky. Jde o požadavek lásky a zároveň i pravdy.

37. Sociální učení církve vždycky tvrdilo, že spravedlnost má vztah ke všem fázím ekonomické činnosti, protože má vždycky co do činění s člověkem a jeho požadavky. Nacházení zdrojů, financování, výroba, spotřeba a všechny další fáze ekonomického cyklu mají nevyhnutelné morální implikace. Každé ekonomické rozhodnutí tak má důsledek morální povahy. To všechno potvrzují také sociální vědy i tendence soudobé ekonomie. Před časem bylo možná myslitelné nejprve svěřit ekonomice vytváření bohatství a potom přidělit politice úkol jeho rozdělování. Dnes se to všechno jeví jako obtížnější, vzhledem k tomu, že ekonomické aktivity nejsou uzavřeny na omezeném území, přičemž autorita vlád je nadále pouze lokální. Požadavky spravedlnosti se proto musí respektovat již od počátku ekonomického procesu a nikoli až potom nebo jen okrajově. Za tímto účelem je třeba, aby se na trhu otevřel prostor pro ekonomické aktivity realizované subjekty, které se svobodně rozhodly utvářet vlastní jednání podle principů odlišných od zásad pouhého zisku, avšak bez toho, že by se tím zříkaly vytváření ekonomické hodnoty. Mnohé řeholní či laické výrazy ekonomiky, které čerpají z charismat, dokazují, že je to konkrétně možné. Ekonomika v době globalizace pocítuje následky konkurenčních modelů spojených se vzájemně velmi odlišnými

kulturami. Ekonomicko-podnikatelské jednání, které z toho plyne, nalézá styčný bod převážně v respektování komutativní spravedlnosti. Ekonomický život samozřejmě potřebuje kontrakt, aby uspořádal směnné vztahy mezi ekvivalentními hodnotami. Potřebuje však rovněž spravedlivé zákony a formy přerozdělování řízené politikou a kromě toho skutky, které by mu vtiskly ducha daru. Ekonomika v době globalizace patrně favorizuje první logiku, tedy logiku smluvní směny, ale přímo či nepřímo dokazuje, že má zapotřebí také ostatní dvě, tedy politickou logiku i logiku daru bez oplátky.

38. Můj předchůdce Jan Pavel II. naznačil tuto problematiku, když v encyklice *Centesimus annus* poukázal na nezbytnost systému ze tří subjektů: trhu, státu a občanské společnosti.[92] V občanské společnosti objevil tu nejvládnější oblast ekonomiky dobročinnosti a bratrství, ale neměl v úmyslu upírat ji ostatním dvěma oblastem. Dnes můžeme říci, že ekonomický život musí být chápán jako vícedimenzionální realita: různou měrou a specifickými způsoby musí všude být přítomen aspekt bratrské vzájemnosti. V době globalizace nemůže ekonomická činnost přehlížet nezištnost, která rozsévá a živí solidaritu a odpovědnost za spravedlnost a obecné dobro v jejích různých subjektech a aktérech. V posledku jde o konkrétní a hlubokou formu ekonomické demokracie. Solidarita znamená v první řadě pocit odpovědnosti všech za všechny[93] a nemůže být proto delegována pouze na stát. Zatímco kdysi bylo možné se domnívat, že nejprve je zapotřebí usilovat o spravedlnost a že dobročinnost přichází později jako doplněk, dnes je třeba říci, že bez dobročinnosti nelze uskutečnit ani spravedlnost. Je proto zapotřebí trhu, na kterém budou moci svobodně působit za podmínky rovných příležitostí podniky, které sledují institucionálně odlišné cíle. Vedle soukromých podniků orientovaných na zisk a veřejných podniků různého typu musí mít možnost zařazení a vyjádření i takové výrobní organizace, které sledují cíle sociální a vzájemné pomoci. Z jejich vzájemné konfrontace na trhu lze očekávat určitý druh prokřížení podnikatelského jednání a tedy vnímavou pozornost pro zcivilizování ekonomiky. Láska v pravdě v tomto případě znamená, že je třeba dát formu a organizaci takovým ekonomickým iniciativám, které, aniž by odmítaly zisk, mají v úmyslu překračovat logiku směny ekvivalentů i logiku zisku jakožto cíle o sobě.

39. Pavel VI. v encyklice *Populorum progressio* žádal přizpůsobení modelu tržní ekonomiky tak, aby byla schopna zahrnout alespoň v náznaku všechny lidi a nikoli pouze ty, kteří jsou náležitě vybaveni. Žádal, aby se na trhu dal prostor jak dimenzi nabývání, tak formě vyjadřování, neboť ?všichni mají co dávat i přijímat?.[94] Rozšířil tak na univerzální rovinu stejné požadavky a očekávání, jež byly obsaženy v encyklice *Rerum novarum*, napsané v době průmyslové revoluce, když byla poprvé vyslovena na svou dobu jistě velmi pokroková myšlenka, že společenský řád potřebuje pro své udržení také státní redistribuční zásah. Tato vize ? kromě toho, že se nachází v krizi v důsledku procesů otevření trhů a společností ? se dnes jeví pro uspokojení požadavků plně lidské ekonomiky jako neúplná. To, co sociální učení církve vždycky hlásalo, počínaje jeho vizí člověka a společnosti, se dnes požaduje i kvůli charakteristickým silám globalizace.

Pokud jde o logiku trhu a logiku státu, shodují se na pokračující monopolizaci vzájemných zón vlivu; ve vztazích mezi občany postupně mizí solidarita, účast a náklonnost, dobročinnost, která se liší od postoje dáme, abych měl, jež je vlastní logice směny, i od postoje dáme z povinnosti, tedy od logiky veřejného chování uloženého státními zákony. Překonání zaostalosti vyžaduje úsilí nejenom o zlepšování transakcí založených na směně, nejenom o proměnu asistenčních struktur veřejné povahy, ale zejména úsilí o postupnou otevřenost těm formám ekonomické činnosti, jež je v celosvětovém měřítku charakterizovaná kvótami dobročinnosti a sdílení. Výlučnost dvojčlenu trh-stát ničí sociabilitu, zatímco solidární ekonomické formy, které nacházejí svůj nejlepší prostor v občanské společnosti, ale neomezují se pouze na ni, sociabilitu vytvářejí. Trh dobročinnosti neexistuje a dobročinné postoje nelze vymáhat prostřednictvím zákonů. Přece však trh i politika potřebují lidi, otevřené vzájemnému obdarování.

40. Současný mezinárodní ekonomický vývoj, charakterizovaný závažnými deformacemi a dysfunkcemi, si vyžaduje hluboké změny také ve způsobu pojetí podniku. Staré způsoby podnikání zanikají, ale další se slibně začínají objevovat na horizontu. Jedním z největších rizik ovšem je, že podnikání bude uspokojovat výlučně ty, kteří do něho investují, což by vedlo k tomu, že by byl omezen jeho sociální význam. Stále méně podniků, kvůli růstu jejich dimenzí a potřebě stále většího kapitálu, bývá řízeno jedním stabilním podnikatelem, který se cítí být zodpovědný nejenom krátkodobě, ale i dlouhodobě za průběh a výsledky svého podnikání, a stále méně jich přísluší k jednomu jedinému území. Kromě toho takzvané přemísťování výrobní činnosti může oslabit u podnikatele smysl pro zodpovědnost ve vztahu k nositelům zájmů, jimiž jsou pracující, dodavatelé, spotřebitelé, přirozené okolí i širší okolní společnost, což se děje ku prospěchu akcionářů, kteří nejsou vázáni k nějakému specifickému prostoru a těší se proto mimořádné mobilitě. Mezinárodní kapitálový trh totiž dnes nabízí velkou

svobodu pro činnost. Je však také pravdou, že se rozšiřuje vědomí nezbytné sociální odpovědnosti podniku. Třebaže etická pojetí, jimiž se dnes řídí diskuse o sociální odpovědnosti podniku, nejsou podle perspektivy sociálního učení církve vždy přijatelná, stále více se šíří přesvědčení, že řízení podniku nemůže počítat jenom se zájmy samotných vlastníků, ale také se všemi ostatními kategoriemi subjektů, které přispívají k životu podniku: pracující, zákazníci, dodavatelé různých faktorů produkce, cílová skupina. V posledních letech vznikla nová kosmopolitní třída manažerů, kteří se často řídí jenom instrukcemi nových hlavních akcionářů, jimiž jsou většinou anonymní fondy a kteří fakticky určují jejich odměny. Proti nim však stojí mnozí podnikatelé, kteří si pomocí analýz dlouhodobého výhledu stále více uvědomují hluboká pouta, která jejich podnik váže k území či územím, na nichž působí. Pavel VI. vyzýval k serióznímu posouzení škod, které může přinášet vlastní zemi přesun kapitálu do zahraničí za výlučně osobním zájmem.[95] Jan Pavel II. upozorňoval, že investování má - kromě ekonomického vždycky i morální význam.[96] Je třeba zdůraznit, že to všechno platí také dnes, navzdory tomu, že kapitálový trh byl silně liberalizován a moderní technologická mentalita může svádět k myšlence, že investování je záležitostí pouze technickou a nikoli také lidskou a etickou. Nelze popírat, že určitý kapitál může vytvářet dobro, je-li investován v zahraničí spíše než ve vlasti. Musí však zůstat zachovány i závazky spravedlnosti s ohledem na to, jak daný kapitál vznikl a jaké škody to způsobí lidem, nebude-li využit v místech, kde vznikl.[97] Je třeba se vyhnout tomu, aby motivy využití finančních zdrojů byly spekulativní a podléhalo se tak pokušení hledat jenom krátkodobý zisk, namísto dlouhodobé udržitelnosti podniku, jeho spolehlivé služby reálné ekonomice a pozornosti k vhodnému a odpovídajícímu posílení ekonomických iniciativ také v zemích, které potřebují rozvoj. Není ani důvod, proč popírat delokalizaci; pokud zahrnuje investice i formaci, může populaci přijímající země prospět. Práce a technické znalosti jsou univerzální potřebou. Avšak není dovolené přemísťovat výrobu pouze za účelem využití mimořádně příznivých podmínek nebo v horším případě kvůli vykořisťování, aniž by se opravdu pomohlo ke vzniku silného výrobního a sociálního systému v místní společnosti, jenž je nezbytným faktorem stabilního rozvoje.

41. V kontextu tohoto tématu je užitečné poznamenat, že podnikavost má a musí stále více nabývat polyvalentního významu. Přetrvávající převaha dvojčlenu trh-stát nás naučila vidět výlučně soukromého podnikatele kapitalistického typu na jedné straně a státního manažera na straně druhé. Podnikavost je však ve skutečnosti třeba chápat mnohem členitěji. Vyplývá to z řady důvodů, které přesahují ekonomiku. Podnikavost má význam nejprve lidský a až pak odborný.[98] Je vepsána do každé práce, chápáné jako *actus personae* - činnost osoby,[99] protože je dobré, aby každému pracujícímu byla nabídnuta možnost poskytnout svůj vlastní přínos, aby on sám cítil možnost, že ... zároveň uvědoměle pracuje na svém??.[100] Ne náhodou Pavel VI. učil, že ?každý, kdo pracuje, tvoří něco nového?.[101] Právě kvůli odpovědi na požadavky a důstojnost těch, kdo pracují, a na potřeby společnosti, existují různé typy podnikání, daleko za hranicí pouhého rozdělení na ?soukromé? a ?veřejné?. Každé z nich vyžaduje a vyjadřuje specifickou podnikatelskou schopnost. S cílem uskutečňovat ekonomiku, která v blízké budoucnosti dokáže vstoupit do služeb národního a světového obecného dobra, je vhodné brát v úvahu tento rozšířený význam podnikavosti. Toto širší pojetí usnadňuje výměnu a vzájemnou formaci mezi různými typologiemi podnikavosti a přesunu kompetencí z neziskového do ziskového sektoru a naopak, z veřejného sektoru do občanské společnosti, z rozvinutých ekonomik do ekonomik rozvojových zemí. Také ?politická autorita? má polyvalentní význam, který nemůže být opomíjen při počínající realizaci nového ekonomicko-výrobního řádu, jenž je sociálně odpovědný a je na míru člověka. Tak jako se má pěstovat diferencovaná podnikavost na rovině světové, tak je třeba posilovat i rozvrstvenou politickou autoritu aktivující se na více rovinách. Integrovaná ekonomika našich dnů nevyklučuje roli států, ale spíše zavazuje vlády k těsnější vzájemné spolupráci. Důvody moudrosti a rozvážnosti vedou k tomu, že se nemá příliš ukvapeně hlásat konec státu. S ohledem na řešení současné krize se zdá, že jeho role bude narůstat a že znovu získá mnohé ze svých kompetencí. Existují pak země, v nichž je budování nebo rekonstrukce státu i nadále klíčovým prvkem jejich rozvoje. Mezinárodní pomoc právě v rámci plánu solidarity směřujícího k řešení současných ekonomických problémů by měla spíše podpořit upevnění ústavních, právních a administrativních systémů v zemích, které se těmto pozitivům dosud netěší. Vedle ekonomické pomoci musí být poskytována i taková, která posiluje záruky, jež jsou vlastní právnímu státu: systém veřejného pořádku a účinného vězeňství při respektování lidských práv; opravdu demokratické instituce. Není nezbytné, aby měl stát charakteristiky všude totožné; poskytovaná podpora slabým ústavním systémům za účelem jejich posílení, může být kromě státních docela dobře provázena rozvojem jiných politických subjektů kulturní, sociální, teritoriální či náboženské povahy. Členění politické autority na místní teritoriální úroveň, na úroveň národní a mezinárodní občanské společnosti a na úroveň nadnárodních a světových

společenství je mimo jiné jednou z hlavních cest k dosažení schopnosti řídit ekonomickou globalizaci. Je to také způsob, jak se vyhnout tomu, aby podkopala základy demokracie.

42. Někdy se v souvislosti s globalizací vyskytují fatalistické postoje, jakoby probíhající vývoj byl způsobován anonymními neosobními silami a strukturami nezávislými na lidské vůli.[102] Je dobré v této věci připomenout, že globalizaci je třeba zajisté chápat jako sociálně-ekonomický proces, ale to není jediná její dimenze. Pod viditelným procesem je situace lidstva, které se stává stále více globalizovaným; je tvořeno osobami a národy, jimž má tento proces být k užítku a k rozvoji,[103] a to přijetím odpovídajících odpovědností jak jednotlivci, tak společenskými. Překračování hranic není jenom materiálním faktem, ale ve svých příčinách i účincích také kulturním. Je-li globalizace vykládána deterministicky, ztrácejí se kritéria pro její hodnocení a její usměrňování. Je lidskou realitou a může mít spoustu různých kulturních ukazatelů, pro něž je třeba uplatňovat rozlišování. Pravda o globalizaci jakožto procesu a její základní etické kritérium jsou dány jednotou lidské rodiny a jejím rozvojem v dobro. Je proto třeba ustavičně se zasazovat o upřednostňování personalistické a „komunitární“ kulturní orientace procesu celoplanetární integrace, otevřené k transcedenci.

I přes některé své kulturní dimenze, které netřeba popírat, ale ani absolutizovat, „globalizace a priori není ani dobrá, ani špatná. Bude tím, co z ní lidé učiní“.[104] Nemáme být jejími oběťmi, ale protagonisty, a postupovat s rozumností, vedeni láskou a pravdou. Slepě jí odporovat by byl mylný postoj a předsudek, který by vedl k ignorování procesu vyznačujícího se také pozitivními aspekty, a riskovali bychom, že tak ztratíme velkou příležitost začlenit se do mnoha možností rozvoje, které nabízí. Vhodně pojaté a řízené procesy globalizace nabízejí možnost velké redistribuce bohatství na celoplanetární úrovni, k čemuž v minulosti nikdy nedocházelo; pokud by byly řízeny špatně, mohou naopak vést k růstu chudoby a nerovností a mohou vyvolat i celosvětovou krizi. Je třeba korigovat dysfunkce někdy i závažné - které zavádějí nová rozdělení mezi národy i uvnitř národů, a přičinit se, aby redistribuce bohatství neprobíhala zároveň s redistribucí chudoby či dokonce jejím nárůstem, čehož by bylo možno se obávat při špatném řízení současné situace v tomto ohledu. Dlouhou dobu se myslelo, že chudé populace by měly zůstat připoutány k předem určenému stadiu rozvoje a měly by se spokojit s filantropií rozvinutých národů. Proti této mentalitě vystoupil Pavel VI. v encyklice *Populorum progressio*. Materiální síly použitelné k vymanění oněch populací z bídy jsou dnes potenciálně větší než tehdy, ale byly využívány převážně jen národy rozvinutých zemí, které mohly lépe zužitkovat proces liberalizace pohybu kapitálu a práce. Rozšíření sféry blahobytu na světové úrovni se tedy nesmí brzdit sobeckými či protekcionistickými projekty a jednostrannými zájmy. Zapojení perspektivních nebo rozvojových zemí dnes umožní lépe se vyrovnat s krizí. Přejít obsažený v procesu globalizace představuje velké těžkosti a velká nebezpečí, která budou moci být překonána jedině tehdy, dokážeme-li vzít na vědomí antropologickou a etickou duši, jež z hloubi pohání samotnou globalizaci k cílům solidární humanizace. Bohužel, tato duše je často překrývána a potlačována eticko-kulturními perspektivami individualistického a utilitaristického ražení. Globalizace je vícedimenzionální a polyvalentní fenomén, který vyžaduje uchopení v různosti a v jednotě všech svých dimenzí, včetně teologické. To umožní žít a orientovat globalizaci lidstva v kategoriích vztahovosti, společenský a sdílení.

ČTVRTÁ KAPITOLA

ROZVOJ NARODŮ, PRÁVA A POVINNOSTI, ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

43. „Všeobecná solidarita je tedy skutečností a přináší nám nejen dobrodiní, ale také povinnosti“.[105] Mnozí lidé dnes tíhnou k domněnce, že nejsou nikomu kromě sebe nic povinováni. Domnívají se, že jsou nositeli pouze práv, a narážejí často na velké překážky při dozrávání k odpovědnosti za integrální rozvoj svůj i těch druhých. Proto je důležité stimulovat novou reflexi o tom, že práva předpokládají určitý rámec povinností, bez nichž by se proměnila na svévoli.[106] Jsme dnes svědky tíživého protikladu. Zatímco na jedné straně jsou vymáhána práva, jež mají ráz libovolnosti a postradatelnosti, a vznáší se nárok na jejich uznání a šíření veřejnými strukturami, na druhé straně jsou zneuznávána a znásilňována elementární a základní práva velké části lidstva.[107] Nezřídka se zaznamenává souvislost mezi vymáháním práva na zbytečnosti či dokonce na výstřelky i neřesti v bohatých společnostech a nedostatkem jídla, pitné vody, základního vzdělání či zdravotnické péče v jistých regionech zaostalého světa i na periferiích velkých metropolí. Souvislost spočívá ve skutečnosti, že individuální práva oproštěná od rámce povinností, které jim dávají plný smysl, se stávají pomatenými a roztáčejí spirálu prakticky neomezených kritérií zbavených požadavků. Vyhrocování práv ústí do opomíjení povinností. Povinnosti omezují práva, protože odkazují na antropologický a etický rámec, do jehož pravdy spadají i práva, aniž by se stala svévolnými. Z tohoto důvodu povinnosti posilují práva a pobízejí k jejich obraně a prosazování jako k závazku, který je třeba přijmout v dobrém.

Pokud jsou však práva založena pouze na usneseních občanských shromáždění, mohou být kdykoli změněna, a proto v obecném povědomí ochabuje povinnost je respektovat a dodržovat. Vlády a mezinárodní Organizace tak mohou zapomenout na objektivitu a nezadatelnost práv a považovat je prostě za výsledek společného usnesení. Pokud k tomu dojde, je opravdový rozvoj národů ohrožen.[108] Takovéto postoje kompromitují autoritu mezinárodních organizací zejména v očích zemí, které nejvíce potřebují rozvoj. Ty totiž požadují po mezinárodním společenství, aby přijalo za svou povinnost pomáhat jim k tomu, aby byly ?budovateli své vlastní šťastné budoucnosti?,[109] aby tak na sebe vzaly své povinnosti. Vzájemné sdílení povinností aktivizuje mnohem více než pouhé vyžadování práv.

44. Pojetí práv a povinností v rozvoji je dramatickým způsobem vystaveno zkoušce z důvodu problematiky spojené s demografickým růstem. Jde o velmi důležitou hranici pravého růstu, protože se týká nezadatelných hodnot života a rodiny.[110] Považovat růst populace za první příčinu zaostalosti je chybné nejenom z hlediska morálního, ale také ekonomického. Stačí pomyslet jednak na významné snížení dětské úmrtnosti a prodloužení průměrného věku v zemích ekonomicky rozvinutých, a jednak na znamení nikoli bezvýznamné krize společností, v nichž dochází ke zneklidňujícímu snížení porodnosti. Zůstává, samozřejmě, nezbytné věnovat dostatečnou pozornost odpovědnému rodičovství, které představuje mimo jiné faktický přínos k integrálnímu lidskému rozvoji. Církev, které leží na srdci opravdový rozvoj člověka, doporučuje úctu k němu v celém jeho konání s autentickou lidskou dimenzí. Tuto dimenzi je třeba rozpoznat zejména v sexualitě: nelze ji redukovat na pouhý aspekt požitku a hry, stejně jako sexuální výchovu nelze redukovat na technickou instruktáž za účelem ochrany zainteresovaných před eventuální nákazou či před ?rizikem? plazení. To by znamenalo ochuzovat a zanedbávat hluboký význam sexuality, který naopak musí uznávat a zodpovědně přijímat jak jednotlivá osoba, tak i společenství. Odpovědnost totiž zakazuje jednak pokládat sexualitu za pouhý zdroj rozkoše a jednak zatahovat ji do politiky násilného plánování rodičovství. V obou případech se jedná o materialistické koncepce a politiku, v níž se ocitají lidé, aby pak byli vystavováni různým formám násilí. Proti tomu všemu je třeba klást primární kompetenci rodin[111] na tomto poli oproti státu a jeho restriktivní politice, jakož i vhodnou výchovu rodičů.

Morálně zodpovědná otevřenost k životu je sociální i ekonomické bohatství. Velké národy mohly vyjít z bídy také díky velkému počtu svého obyvatelstva a jeho schopnostem. Naopak národy kdysi kvetoucí prožívají nyní fázi nejistoty a v některých případech přímo úpadek v důsledku poklesu natality, jenž je ústředním problémem společností s vysokým blahobytem. Snížení počtu narozených někdy i pod hranici takzvaného ?reprodukčního indexu?, způsobuje také krizi sociálního zabezpečení, zvyšuje jeho náklady, zmenšuje uložené úspory a tím i finanční zdroje nezbytné pro investice, redukuje disponibilitu kvalifikovaných pracujících, zužuje rezervy ?mozků?, z nichž národ může čerpat pro své potřeby. Kromě toho rodiny s malým a někdy velmi malým počtem členů ochuzují sociální vztahy, s obtížemi vychovávají děti k občanským ctnostem a nedovedou zaručit formy solidarity, které jsou vlastní tradiční ?široké? rodině. Tyto situace jsou příznakem chabé důvěry v budoucnost i morální únavy. Stává se tak sociální, ba dokonce ekonomickou nutností opět navrhnout novým generacím krásu rodiny a manželství, soulad těchto institucí s nejhlubšími požadavky srdce i s důstojností lidské osoby. V této perspektivě jsou státy povolány zavádět politiku, která prosazuje ústřední postavení a integritu rodiny založené na manželství mezi mužem a ženou, první a životodárné buňky společnosti,[112] a starat se kromě jejích ekonomických daňových problémů také ? a především ? o její vztahovou podstatu.

45. Odpovídat na nejhlubší morální požadavky lidské osoby má také důležitý a blahodárný dopad na ekonomickou rovinu. Ekonomika totiž ke svému správnému fungování potřebuje etiku; nikoli jakoukoli etiku, nýbrž etiku přátelskou lidské osobě. Dnes se na ekonomickém, finančním a podnikatelském poli hodně mluví o etice. Vznikají studijní centra a formační kurzy business ethics; ve vyspělém světě se šíří systém etických certifikací jdoucí v linii ideového hnutí vzniklého okolo sociální odpovědnosti podnikání. Banky nabízejí takzvaně ?etické? účty a investiční fondy. Rozvíjí se ?etické financování? zejména za pomoci mikrokreditů a obecněji mikrofinancování. Tyto procesy vzbuzují uznání a zasluhují si širokou podporu. Jejich pozitivní účinky lze vnímat také v méně rozvinutých oblastech země. Nicméně je dobré vypracovat také platné rozlišovací kritérium, neboť je zřejmé i určité zneužívání přívlastku ?etický?, jenž je používán velice všeobecně k označení velmi různorodých obsahů, a to až do té míry, že pod jeho značkou se skrývají rozhodnutí a volby, které odporují spravedlnosti a pravému dobru člověka.

Velmi totiž záleží na morálním systému, ke kterému se vztahuje. K tomuto tématu podává sociální učení církve svůj specifický přínos, který je založen na stvoření člověka ?k obrazu Božímu? (Gn 1,27), což je fakt, z něhož vyplývá nezcizitelná důstojnost lidské osoby jakož i transcendentní hodnota přirozených morálních norem. Ekonomická

etika, která by odhlížela od těchto dvou pilířů, by riskovala nevyhnutelnou ztrátu vlastní konotace a vystavovala by se manipulaci; přesněji řečeno, hrozilo by jí, že se stane účelovou ve prospěch existujících ekonomicko-finančních systémů, místo toho, aby korigovala jejich dysfunkce. Mimo jiné by skončila i ospravedlnováním financování projektů, které etické nejsou. Dále se nesmí užívat slovo 'etický' způsobem ideologicky diskriminačním a zanechávat tím dojem, že nejsou etické ty iniciativy, které nejsou dekorovány tímto označením. Je třeba se zasadit? a to je podstatný dodatek! - nejenom o to, aby vznikaly 'etické' sektory nebo segmenty ekonomiky či financování, nýbrž aby celá ekonomika a veškeré financování byly etické, a to nikoli vnějším nálepkováním, ale respektováním vnitřních požadavků vlastních jejich povaze. Jasně o tom mluví nedávné sociální učení církve, které připomnělo, že ekonomika spolu se všemi svými odvětvími je sektorem lidské činnosti.[113]

46. Vezmeme-li v úvahu tematiku týkající se vztahu mezi podnikáním a etikou, jakož i vývoj, kterým výrobní systém prochází, zdá se, že dosud užívané rozlišení mezi podniky zaměřené na zisk (profit) a organizacemi nezaměřenými na zisk (non profit) již není schopno úplně postihnout skutečnost, ani se účinně zaměřovat na budoucnost. V posledních desetiletích se objevuje rozsáhlá oblast ležící mezi oběma typologiemi podniků. Je tvořena tradičními podniky, které se však zavazují mimospolečenskými dohodami k pomoci zaostalým zemím; nadacemi, které jsou výrazem jednotlivých podniků; podnikatelskými skupinami zaměřenými na sociální cíle; rozmanitým světem subjektů takzvané občanské ekonomiky a ekonomiky společenství. Nejedná se pouze o 'třetí sektor', ale o novou obsáhlou a různorodou realitu, která spojuje soukromý a veřejný sektor, nevylučuje zisk, ale považuje ho za nástroj k uskutečnění humanitárních a sociálních cílů. Skutečnost, že tyto podniky rozdělují zisky či nikoli anebo že přijímají jednu či druhou stanovenou právní formu, je druhotná vzhledem k jejich disponibilitě chápat zisk jako nástroj pro dosažení cílů humanizace trhu a společnosti. Je žádoucí, aby tyto nové formy podnikání našly ve všech státech také náležitou právní a fiskální konfiguraci. Aniž by snižovaly ekonomickou a sociální důležitost a užitečnost tradičních forem podnikání, umožňují tyto nové formy podnikání vývoj systému směrem k jasnějšímu a dokonalejšímu přijetí povinností jednotlivými ekonomickými subjekty. A nejenom to. Sama pluralita institucionálních forem podnikání vytváří civilizovanější a zároveň konkurenceschopnější trh.

47. Vývoj různých typologií podnikání a zejména těch, jež jsou s to chápat zisk jako nástroj k dosažení cílů humanizujících trh a společnost, musí být sledován také v zemích, které trpí vylučováním či vytlačováním na okraj řetězců globální ekonomiky a kde je velmi důležité postupovat za pomoci projektů vhodně pojaté a spravované subsidiarity, jež směřují k posílení práv, ale stále počítají také s přebíráním příslušných odpovědností. Při zásadách ve prospěch rozvoje se musí chránit princip ústředního postavení lidské osoby, která je subjektem, na nějž především se musí vázat povinnost rozvoje. Hlavním zájmem je zlepšení životní úrovně konkrétních lidí v určitém regionu, aby se mohli ujmout oněch povinností, které jim nynější nouze nedovoluje plnit. Starostlivost nemůže být nikdy nějakým abstraktním postojem. Mají-li rozvojové programy být přizpůsobeny jednotlivým situacím, musí mít flexibilní charakter a lidé, kterým pomáhají, by měli být přímo zapojeni do jejich vytváření a stát se protagonisty při jejich uskutečňování. Je také nezbytné aplikovat kritéria růstu a doprovázení? včetně dohlížení na výsledky? protože neexistují recepty univerzálně platné. Mnohé závisí na konkrétním vedení těchto kroků. Protože rozvojové národy jsou budovateli svého vlastního pokroku, berou jen na sebe odpovědnost, které nikterak nebudou moci dostat, budou-li žít jedni od druhých izolováni.[114] Dnes, kdy se upevňuje proces postupné integrace planety, platí toto napomenutí Pavla VI. tím více. Dynamika spájení nemá v sobě nic mechanického. Řešení je třeba posuzovat na životě národů a konkrétních lidí, na základě rozvážného vyhodnocení každé situace. Vedle makroprojektů poslouží i mikroprojekty a zejména pomůže faktická mobilizace všech subjektů občanské společnosti, jak právnických tak i fyzických osob.

Mezinárodní spolupráce potřebuje lidi, kteří se podílejí na procesu ekonomického a lidského rozvoje prostřednictvím solidarity přítomnosti, doprovázení, formace a respektu. Z tohoto hlediska by se mezinárodní organizace samy měly tázat na efektivní účinnost svých často velmi drahých byrokratických a administrativních aparátů. Někdy se stává, že se příjemce pomoci ocitne jakoby ve funkci toho, kdo mu pomáhá, a že chudí slouží k tomu, aby drželi při životě přebujelé byrokratické organizace, které si ponechávají pro vlastní udržení příliš vysoké procento zdrojů, jež měly být určeny na rozvoj. V této souvislosti by bylo záhodno, aby se všechny mezinárodní organismy a nevládní organizace zasadily za úplnou transparentnost, informovaly dárce a veřejné mínění o procentuální částce z přijatých fondů, jež je určena na programy spolupráce, o skutečném obsahu takovýchto programů a nakonec o skladbě výdajů těchto institucí samotných.

48. Téma rozvoje je dnes silně vázáno také na povinnosti, které vyplývají ze vztahu člověka k přirozenému životnímu prostředí. Bůh ho daroval všem a jeho užívání pro nás představuje odpovědnost vůči chudým, vůči budoucím generacím i celému lidstvu. Pokud se příroda a v první řadě lidská bytost považuje za plod náhody či evolučního determinismu, ve svědomí se oslabuje vědomí odpovědnosti. Pokud nedokážeme v přírodě vycítit náměty k dokončování a úkoly k naplňování, dopadne to buď tak, že ji považujeme za nedotknutelné tabu anebo naopak, že ji zneužíváme. Oba tyto postoje nejsou v souladu s křesťanským pohledem na přírodu, plod Božího stvoření.

Příroda je výrazem plánu lásky a pravdy. Předchází nás a je nám dána Bohem jako prostředí k životu. Hovoří k nám o Stvořiteli (srov. Řím 1,20) a o jeho lásce k lidstvu. Je určena k tomu, aby byla „sjednocena“ v Kristu na konci časů (srov. Ef 1, 9-10); Kol1, 19-20). Také ona je tedy „povoláním“.[115] Příroda je nám k dispozici nikoli jako „shluk náhodně rozestých odpadků“,[116] nýbrž jako dar Stvořitele, který určil její vnitřní řád, aby z něj člověk čerpal nutné ukazatele k její „ochraně a k péči o ni“.[117] Je však třeba také zdůraznit, že pravému rozvoji odporuje, pokládá-li se příroda za důležitější než samotná lidská osoba. Takovýto přístup zavádí novopohanské postoje nebo nový panteizmus; ze samotné přírody, pojaté čistě naturalisticky, se nemůže odvodit spása člověka. Proto je třeba odmítnout také opačný přístup, který směřuje k její úplné technizaci, protože přírodní prostředí není jenom matérie, kterou lze disponovat podle našeho zalíbení, ale podivuhodné dílo Stvořitele, jež v sobě nese určitou gramatiku, která poukazuje na účelnost a kritéria moudrého a nikoli účelového užívání. Dnes pocházejí mnohé škody způsobené rozvoji právě z těchto zdeformovaných pojetí. Naprosté zredukování přírody jen na celek pouhých teoretických údajů vede ke vzniku zdroje násilí proti spojení se životním prostředím a dokonce k odůvodňování postojů nerespektujících samotnou přirozenost člověka. Tu totiž tvoří nejen matérie, ale také duch, a jako taková oplývá transcendentními významy a cíli, jichž je třeba dosáhnout, a má normativní charakter také pro kulturu. Člověk interpretuje a utváří životní prostředí pomocí kultury, která je orientována odpovědnou svobodou, dbající příkazů mravního zákona. Plány integrálního lidského rozvoje proto musí brát v úvahu příští generace a musí se vyznačovat mezigenerační solidaritou a spravedlností a brát ohled na mnohotvárné oblasti: ekologickou, právní, ekonomickou, politickou a kulturní.

49. Otázky spojené s péčí a ochranou životního prostředí musí dnes nutně brát v úvahu energetickou problematiku. Hromadění zásob pro výrobu energie z neobnovitelných zdrojů, jež vytvářejí některé státy, mocenské skupiny a podniky, totiž představuje vážnou překážku pro rozvoj chudých zemí. Ty nemají ekonomické zdroje ani pro přístup k existujícím neobnovitelným zdrojům, ani na financování výzkumu nových a alternativních zdrojů. Spekulativní nákup přírodních zdrojů, které se v mnoha případech nacházejí právě v chudých zemích, plodí vykořisťování a časté konflikty mezi národy i v jejich nitru. Tyto konflikty se často vedou právě na půdě oněch zemí a jejich bilancí jsou obrovské ztráty na životech, ničení a další úpadek. Mezinárodní společenství má za úkol neodkladně nalézt institucionální cesty, jak zavést pořádek do využívání neobnovitelných zdrojů za účasti také chudých zemí tak, aby se budoucnost plánovala společně.

Také na této frontě existuje naléhavá morální potřeba obnovy solidarity, zejména ve vztazích mezi rozvojovými a vysoce industrializovanými zeměmi.[118] Technologicky vyspělé společnosti mohou a nyní i musí zmenšovat vlastní energetickou spotřebu jednak proto, že výrobní činnosti se umenšují, jednak proto, že mezi občany se šíří větší ekologická vnímavost. Kromě toho je třeba dodat, že dnes je možné zvyšovat energetickou účinnost a zároveň dosahovat pokroku při hledání alternativních energií. Je však také zapotřebí celoplanetární redistribuce energetických zdrojů, aby k nim měly přístup také země, které je postrádají. Jejich osud nelze ponechat v rukou toho, kdo přijde první, anebo logice silnějšího. Jde o závažné problémy, pro jejichž náležité vyřešení se od všech vyžaduje, aby svědomitě vážili důsledky, které dopadnou na nové generace, zejména na množství mladých lidí v chudých národech, kde je index porodnosti obzvláště vysoký, a kteří „se dožadují účasti na budování lepšího světa“.[119]

50. Tato odpovědnost je globální, protože se netýká jenom energie, ale celého stvoření, které nesmíme novým generacím zanechat ochuzené o jeho zdroje, z nichž mnohé nejsou obnovitelné. Člověku je dovoleno uplatňovat odpovědnou vládu nad přírodou, aby ji chránil, měl z ní užitek a také ji kultivoval novými způsoby a pokročilými technologiemi, aby mohla důstojně hostit a dávat obživu populaci, která ji obývá. Na této naší zemi je prostor pro všechny; na ní musí celá lidská rodina nalézt zdroje nezbytné k důstojnému životu s pomocí samotné přírody, daru Boha svým dětem, a s vynaložením vlastní práce a vlastní vynalézavosti. Musíme však upozornit na závažnou povinnost předat zemi novým generacím v takovém stavu, aby ji také ony mohly důstojně obývat a dále

kultivovat. To v sobě zahrnuje závazek rozhodovat společně po odpovědném zvážení, jakou cestou se ubírat, s cílem posílit alianci mezi lidskou bytostí a životním prostředím, které má být zrcadlem stvořitelské lásky Boha, od něhož pocházíme a k němuž jdeme.[120] Je žádoucí, aby mezinárodní společenství umělo ocenit náklady, které nyní přenáší na nové generace, a neváhalo dát je hned zaplatit těm, kdo bezuzdně a škodlivě využívají prostředí, v němž žijeme. Ochrana životního prostředí, zdrojů a klimatu vyžaduje, aby všichni mezinárodně zodpovědní představitelé konali společně a dokázali, že jsou připraveni jednat v dobré víře při zachování zákonů a v solidaritě k nejslabším regionům planety.[121] Jedním z největších úkolů ekonomiky je právě co nejúčinnější využívání zdrojů, nikoli jejich zneužívání, za stálého vědomí, že pojem účinnosti není hodnotově neutrální.

51. Způsoby, jakými lidstvo zachází s životním prostředím, závisejí na způsobech, jakými zachází samo se sebou, a naopak. To vybízí dnešní společnost k vážnému přehodnocení svého životního stylu, který v mnoha částech světa inklinuje k požitkářství a konzumismu, lhostejno ke škodám, jaké z toho plynou.[122] Je nutná účinná změna mentality, která povede k přijetí nových stylů života, v nichž by určujícími prvky při rozhodování o spotřebě, šetření a investicích bylo hledání pravdy, krásy, dobra a spojení s ostatními v zájmu společného růstu?.[123] Každé porušení solidarity a občanského přátelství působí škody životnímu prostředí, stejně tak jako zhoršení životního prostředí vyvolává nespokojenost v sociálních vztazích. Příroda je zejména v naší době natolik integrována do sociálního a kulturního pohybu, že už téměř nepředstavuje nezávisle proměnnou. Eroze a vyčerpanost půdy některých zemědělských oblastí jsou také plodem zbídačení populací, které je obývají, a jejich zaostávání na rovině poznání. Podnícením ekonomického a kulturního rozvoje těchto populací se také chrání příroda. A kromě toho, kolik jen přírodních zdrojů je ničeno válkami! Pokoj národů a mezi národy by také umožnil větší ochranu přírody. Hromadění zásob zdrojů, zejména vody, vyvolává konflikty, které devastují dotčené národy. Pokojná dohoda o užívání zdrojů může chránit přírodu a současně blahobyt zainteresovaných společností.

Církev má odpovědnost za stvoření a musí tuto odpovědnost uplatňovat také na veřejnosti. A když tak činí, má bránit nejenom zemi, vodu a vzduch, dary stvoření, které patří všem. Má hájit především člověka proti sebezničení. Je nutné, aby existovalo něco jako správně pojmovaná ekologie člověka. Přírodní úpadek je totiž úzce spjat s kulturou, která utváří lidské soužití; je-li uvnitř společnosti respektována ?humánní ekologie?,[124] pak z toho má prospěch také ekologie životního prostředí. Tak jako jsou lidské ctnosti mezi sebou spojeny, takže oslabení jedné vystavuje riziku ty ostatní, tak také ekologický systém stojí na respektování plánu, který se týká jak zdravého soužití ve společnosti, tak i dobrých vztahů k přírodě.

Na ochranu přírody nestačí jen oživovat nebo omezovat ekonomiku a nestačí ani vhodná osvěta. Jsou to důležité nástroje, alerozhodujícím problémem je celkový morální stav společnosti. Pokud není respektováno právo na život a přirozenou smrt, zavádí-li se umělé početí, těhotenství a narození člověka, jsou-li lidská embrya obětována výzkumu, pak běžné svědomí končí u ztráty pojmu humánní ekologie a s ním také ekologie životního prostředí. Je tady rozpor, žádá-li se po nových generacích respekt k životnímu prostředí, a přitom jim výchova a zákony nepomáhají respektovat sebe samy. Kniha přírody je jedna a nedělitelná, jak po stránce životního prostředí, tak po stránce života, sexuality, manželství, rodiny, sociálních vztahů, jedním slovem integrálního lidského rozvoje. Povinnosti, které máme vůči životnímu prostředí, se pojí s povinnostmi, které máme vůči lidské osobě chápané samostatně i ve vztahu s druhými. Nelze vymáhat jedny a pošlapávat druhé. Toto je závažný protiklad dnešní mentality a praxe, která ponizuje lidskou osobu, otřásá životním prostředím a škodí společnosti.

52. Pravdu a lásku, kterou pravda odkrývá, nelze vyprodukovat nebo zhotovit. Lze je jediné přijmout. Jejich posledním zdrojem není a nemůže být člověk, ale Bůh, totiž ten, který je Pravda a Lásky. Tento princip je dosti důležitý pro společnost a pro rozvoj, neboť ani jeden z nich nemohou být pouhými lidskými produkty; samo povolání k rozvoji lidských osob a národů se nezakládá na pouhém lidském usnesení, ale je vepsáno do plánu, který nás předchází a představuje pro nás všechny povinnost, kterou máme svobodně přijmout. To, co nás předchází a utváří ? subsistující Lásky a Pravda ? nám ukazuje, co je dobro a v čem spočívá naše štěstí. Ukazuje nám tedy cestu k pravému rozvoji.

PÁTÁ KAPITOLA

SPOLUPRÁCE LIDSKÉ RODINY

53. Jeden z nejhorších druhů chudoby, kterou člověk může zakoušet, je samota. Je třeba si uvědomit, že také další druhy chudoby, včetně materiální, se rodí z izolace, z toho, že se člověku nedostává lásky nebo z těžkosti milovat.

Chudoba často vzniká z odmítnutí milovat Boha, z prvotního tragického uzavření člověka v sobě samém, který myslí, že si sám stačí, anebo že je pouze bezvýznamným a přechodným faktem, "cizincem" ve vesmíru, který vznikl náhodou. Člověk je odcizen, když je sám nebo se odtrhává od reality, když odmítá myslet a věřit v nějaký Základ.

[125] Celé lidstvo je odcizeno, když důvěřuje pouze lidským plánům, ideologiím a falešným utopiím.[126] Lidstvo se dnes jeví mnohem více interaktivní než včera a tato vzájemná blízkost se má proměnit v opravdové společenství. Rozvoj národů závisí především na uznání, že tvoří jedinou rodinu, která spolupracuje v pravém společenství a je tvořena subjekty, které nežijí prostě jen jeden vedle druhého.[127]

Pavel VI. zaznamenal, že "lidem se vede špatně přechásto proto, že o těchto věcech nedostatečně přemýšlejí".

[128] Toto tvrzení obsahuje určité konstatování, ale především přání, že je zapotřebí nového podnětu myšlení, aby se lépe pochopilo, co obsahuje fakt, že jsme rodinou; interakce mezi národy planety nás vybízí ke snaze o integraci ve znamení solidarity[129] a nikoli odsouvání na okraj. Podobná myšlenka zavazuje ke kritickému a hodnotovému prohloubení kategorie vztahu. Jedná se o úkol, který nemohou provést sociální vědy samy, neboť se vyžaduje příspěvek poznatků, jaké podává metafyzika a teologie, aby se osvětleným způsobem zachytila transcendentní důstojnost člověka.

Lidské stvoření má duchovní přirozenost a realizuje se v meziosobních vztazích. Čím autentičtěji je žije, tím více dozrává také jeho osobní identita. Člověk se nezhodnocuje izolováním, ale navazováním vztahů s druhými a s Bohem. Důležitost těchto vztahů se proto stává podstatnou. Platí to i pro národy. Metafyzická vize vztahu mezi osobami je tudíž velmi užitečná pro jejich rozvoj. Rozum v této věci nalézá inspiraci a orientaci v křesťanském zjevení, podle něhož společenství lidí nepohlcuje osobu do sebe a neničí její autonomii, jako se to děje v různých formách totalitarismu, ale dále ji zhodnocuje, protože vztah mezi osobou a společenstvím je vztahem jednoho celku vůči druhému.[130] Tak jako rodinné společenství v sobě neanuluje osoby, které je tvoří, a jako církve sama plně zhodnocuje "nové stvoření" (srov. Gal 6,15; 2 Kor 5,17), které je křtem zařazeno do jejího živého Těla, tak také jednota lidské rodiny v sobě neanuluje osoby, národy a kultury, ale činí je vzájemně transparentnější a více jednotné v jejich legitimních různostech.

54. Téma rozvoje souvisí s tématem zahrnutí všech osob a všech národů do vztahů v jediném společenství lidské rodiny, která se vytváří v solidaritě na bázi základních hodnot spravedlnosti a pokoje. Toto hledisko nachází rozhodující inspiraci ve vztahu tří božských Osob v jediné božské Podstatě. Trojice je absolutní jednota, neboť tři božské Osoby jsou čirou vztahovostí. Vzájemná transparentnost mezi božskými Osobami je úplná a pouto mezi jednou a druhou je naprosté, protože tvoří absolutní jednotu a jedinečnost. Bůh chce přidružit také nás k realitě tohoto společenství: "aby byli jedno jako jsme my" (Jan 17,22). Znamením a svátostí této jednoty je církev.

[131] Také vztahy mezi lidmi v průběhu dějin mají získávat poukazem na tento božský model. Zejména ve světle zjeveného tajemství Trojice je zřejmé, že pravá otevřenost neznamena odštědivé rozptýlení, ale hluboké vzájemné pronikání. To vyplývá také z obecných lidských zkušeností lásky a pravdy. Tak jako svátostná láska sjednocuje manžele duchovně v "jediném těle" (Mt 19,5; Ef 5,31; Gn 2,24) a ze dvou, kterými byli, činí reálnou vztahovou jednotu, tak analogicky i pravda sjednocuje duchy mezi sebou a vede je k souladu v myšlení, přitahuje je a sjednocuje v sobě.

55. Křesťanské zjevení o jednotě lidského rodu předpokládá metafyzickou interpretaci humanum (lidského), v němž je vztahovost podstatným prvkem. Také jiné kultury a jiná náboženství učí bratrství a pokoji, a proto mají velkou důležitost pro integrální rozvoj člověka. Nechybějí však případy, kdy náboženství a kultury plně nepřijímají princip lásky a pravdy a skončí u toho, že brzdí pravý lidský rozvoj nebo mu přímo brání. Svět je dnes prostoupen některými kulturami s náboženským pozadím, které nezavazují člověka ke společenství, ale izolují ho v individuálním hledání blahobytu a omezují se na uspokojování jeho psychologických očekávání. Také určité šíření náboženských postojů malých skupin nebo dokonce jednotlivých osob a náboženský synkretismus[132] může být faktorem tříštění a nezúčastněnosti. Jedním z možných negativních účinků procesu globalizace je tendence zvýhodňovat tento synkretismus a živit takové formy "náboženství", jež samy sebe produkují a samy sebe řídí, přičemž lidi od sebe odcizují, namísto aby je sblížovaly, a vzdalují je tak od reality. V zaostalých zemích zároveň někdy přetrvávají kulturní a náboženská dědictví, která pevně svírají společnost v sociálně statických kastách, v magických pověrách, jež nerespektují důstojnost lidské osoby, a v postojích podrobenosti temným silám. V těchto prostředích se láska a pravda prosazuje obtížně, což škodí autentickému rozvoji.

Je-li z jedné strany pravdou, že rozvoj potřebuje náboženství a kultury různých národů, pak na základě výše uvedeného také platí, že je zapotřebí náležitě rozlišování. Náboženská svoboda neznamena náboženský

indiferentismus a neznamená ani to, že všechna náboženství jsou si rovna.[133] Rozlišovat mezi přínosy kultur a náboženství je při vytváření sociální společnosti nezbytné pro respektování obecného dobra, a to zejména pro toho, kdo vykonává politickou moc. Takovéto rozlišování se musí zakládat na kritériu lásky a pravdy. Poněvadž je ve hře rozvoj lidských osob a národů, musí se brát v úvahu možnost emancipace a začleňování druhých z pohledu opravdu univerzálního lidského společenství. ?Celý člověk a všichni lidé? je kritériem i pro hodnocení kultur a náboženství. Křesťanství, náboženství ?Boha s lidskou tvář?,[134] v sobě takovéto kritérium má.

56. Křesťanské náboženství i jiná náboženství mohou poskytovat vlastní přínos rozvoji jedině tehdy, pokud Bůh nachází místo také ve veřejné sféře, zvláště v kulturní, sociální, ekonomické a zejména politické dimenzi. Sociální učení církve vzniklo, aby uplatňovalo nárok ?statutu občanského práva?[135] pro křesťanské náboženství. Popření práva veřejně vyznávat své náboženství a zasazovat se o to, aby pravda víry utvářela také veřejný život, má negativní důsledky na pravý rozvoj. Vylučování náboženství z veřejného prostoru stejně tak jako na druhé straně náboženský fundamentalismus brání lidem setkávat se mezi sebou a spolupracovat na pokroku lidstva. Veřejný život je tak ochuzován o motivace a politický život dostává utiskovatelskou a agresivní tvář. Lidským právům hrozí, že nebudou respektována buď proto, že budou zbavena svého transcendentního základu, anebo proto, že se nebude uznávat osobní svoboda. V laicismu i ve fundamentalismu se ztrácí možnost plodného dialogu a prospěšné spolupráce mezi rozumem a náboženskou vírou. Rozum neustále potřebuje, aby byl očišťován vírou, a to platí také pro politický rozum, který se nemá považovat za všemohoucí. Také náboženství stále potřebuje být očišťováno rozumem, aby vyjevovalo svou autenticky lidskou tvář. Za přerušení tohoto dialogu se platí velmi vysoká cena pro rozvoj lidstva.

57. Plodný dialog mezi vírou a rozumem nemůže nic jiného než zefektivnit charitativní činnost ve společnosti a představuje nejhodnější rámec pro podněcování bratrské spolupráce mezi věřícími a nevěřícími s ohledem na společnou práci pro spravedlnost a pokoj lidstva. V pastorační konstituci *Gaudium et spes* koncilní otcové potvrdili: ?Věřící i nevěřící jednomyslně soudí, že všechno na světě má být zaměřeno k člověku jako svému středu a vyvrcholení?.[136] Svět není pro věřící plodem náhody ani nutnosti, ale Božího plánu. Odtud se rodí povinnost, že věřící mají sjednocovat své úsilí se všemi muži a ženami dobré vůle z jiných náboženství nebo nevěřícími, aby tento náš svět účinně odpovídal božskému plánu: žít jako rodina před zraky Stvořitele. Zvláštním projevem lásky a vůdčím kritériem bratrské spolupráce věřících s nevěřícími je samozřejmě princip subsidiarity,[137] výraz nezczizitelné lidské svobody. Subsidiarita je především pomocí lidské osobě, prostřednictvím autonomie prostředkujících organismů. Tato pomoc se nabízí, když osoba a subjekty ve společnosti nedovedou konat samy, a vždycky v sobě zahrnuje emancipační cíle, protože upřednostňuje svobodu a účast jakožto přebírání odpovědnosti. Subsidiarita respektuje důstojnost lidské osoby, v níž spatřuje subjekt, který je vždy schopný dávat něco druhým. Subsidiarita, je uznáním toho, že lidská bytost je konstituována jako niterná vzájemnost, a tak je účinným protilekem proti každé formě paternalistického asistencialismu. Může uplatňovat jak mnohotvárné členění úrovní a tedy pluralismus subjektů, tak i jejich koordinaci. Jde tedy o princip obzvláště vhodný pro řízení globalizace a její orientování směrem k pravému rozvoji člověka. Aby nenastalo nebezpečí nastolení univerzální moci monokratického typu, musí mít řízení globalizace subsidiární charakter a členit se na vícero úrovních různého druhu, které budou vzájemně spolupracovat. Globalizace zajisté potřebuje autoritu, neboť klade problém globálního obecného dobra, o něž je třeba usilovat; takováto autorita však musí být organizována subsidiárně a polyarchicky,[138] jednak proto, aby neškodila svobodě, a jednak proto, aby byla konkrétně účinná.

58. Princip subsidiarity je třeba udržovat v těsném spojení s principem solidarity a naopak, protože subsidiarita bez solidarity upadá do partikularismu nebo privatizace, a stejně tak solidarita bez subsidiarity upadá do asistencialismu, který ponižuje toho, kdo je v nouzi. Toto všeobecné pravidlo je třeba mít stále na zřeteli, i když stojíme před tematikou, týkající se mezinárodní rozvojové pomoci. Ta totiž bez ohledu na úmysl dárců může někdy držet populaci ve stavu závislosti a dokonce favorizovat situace lokální nadvlády a vykořisťování uvnitř země, která pomoc přijímá. Ekonomická pomoc, má-li jí opravdu být, nesmí sledovat druhotné cíle. Musejí do ní být zapojeny nejenom vlády zainteresovaných zemí, ale také lokální ekonomičtí aktéři a subjekty občanské společnosti, jež jsou nositeli kultury, včetně místních církví. Programy rozvojové pomoci mají v rostoucí míře nabývat charakteristických rysů integrálních programů s účastí zdola. Připomínáme, že největším zdrojem, který je třeba zhodnotit v zemích přijímajících rozvojovou pomoc, je lidský zdroj; to je pravý kapitál, který je třeba nechat růst, aby se nejchudším zemím zajistila opravdová autonomní budoucnost. Za připomenutí také stojí, že hlavní pomocí, kterou na ekonomickém poli rozvojové země potřebují, je umožnění a usnadnění postupného pronikání jejich produktů na

mezinárodní trhy, což umožní jejich plnou účast na mezinárodním ekonomickém životě. Příliš často v minulosti rozvojová pomoc vytvářela pro produkty těchto zemí pouze marginální trhy. Často to bylo způsobeno nedostatkem skutečné poptávky po těchto produktech, a proto je nezbytné pomáhat těmto zemím zdokonalovat jejich výrobky a více je přizpůsobit poptávce. Kromě toho se někteří často obávali konkurence importovaných, většinou zemědělských, produktů ze zemí ekonomicky chudých. Nicméně, je třeba připomenout, že možnost komercializace těchto výrobků je pro tyto země velmi často zárukou jejich přežití v krátkodobém i dlouhodobém výhledu. Spravedlivý a vyvážený mezinárodní obchod na poli zemědělských produktů může přinést výhody všem, jak z hlediska nabídky, tak z hlediska poptávky. Z tohoto důvodu je nejenom nezbytné tuto produkci orientovat obchodně, ale i stanovit mezinárodní obchodní pravidla, která ji budou podporovat, a posilovat financování rozvojové pomoci za účelem zvýšení efektivity těchto ekonomik.

59. Spolupráce na rozvoji se nemá týkat jenom ekonomické dimenze, ale musí se stát velkou příležitostí pro kulturní a lidské setkání. Pokud subjekty této spolupráce z ekonomicky rozvinutých zemí neberou v úvahu kulturní identitu svoji i druhého, tvořenou lidskými hodnotami, což se někdy děje, nemohou navázat hluboký dialog s občany chudých zemí. A pokud se oni sami lhostejně a bez rozlišování otevřou pro jakoukoli kulturní nabídku, nejsou s to převzít odpovědnost za svůj autentický rozvoj.[139] Společnosti technologicky vyspělé nemají zaměňovat svůj technický rozvoj za domnělou kulturní nadřazenost, ale mají v sobě objevit někdy zapomenuté ctnosti, které umožnily v průběhu dějin jejich rozkvět. Rozvíjející se společnosti musí zůstat věrny tomu, co je v jejich tradicích opravdu lidské, a vyhýbat tomu, že budou automaticky nad ně nadřazovat mechanismy globalizované technologické civilizace. Ve všech kulturách existují jedinečné a rozmanité etické konvergence, výrazy téže lidské přirozenosti, kterou chtěl Stvořitel a kterou etická moudrost lidstva nazývá přirozeným zákonem. [140] Takovýto univerzální mravní zákon je pevným základem každého kulturního, náboženského a politického dialogu a umožňuje mnohotvárnému pluralismu různých kultur neodtrhávat se od společného hledání pravdy, dobra i Boha. Přilnutí k tomuto zákonu vepsanému do srdcí je proto předpokladem každé konstruktivní sociální spolupráce. Ve všech kulturách existují břemena, od nichž je třeba se osvobodit, a stíny, od nichž je třeba se očistit. Křesťanská víra, která se vtěluje do kultur, a přitom je přesahuje, může pomáhat jejich růstu v univerzálním soužití a solidaritě ku prospěchu komunitárního i celoplanetárního rozvoje.

60. Při snaze o řešení současné ekonomické krize musí být rozvojová pomoc chudým zemím pokládána za pravý nástroj tvorby bohatství pro všechny. Jaký jiný projekt pomoci může předpokládat tak značný nárůst hodnoty ? i světové ekonomiky ? než právě podpora populací, které se zatím nacházejí v počáteční nebo málo rozvinuté fázi svého ekonomického rozvoje? Z tohoto hlediska mají ekonomicky rozvinuté státy učinit všechno možné proto, aby vyčlenily větší částky svého hrubého národního produktu na rozvojovou pomoc při respektování závazků, které v tomto bodě přijaly na úrovni mezinárodního společenství. Budou to moci udělat také proto, že přehodnotí svou sociální politiku a vnitřní solidaritu, použijí princip subsidiarity a vytvoří více integrované systémy welfare s aktivní účastí soukromých subjektů a občanské společnosti. Tímto způsobem je možné dokonce zdokonalit sociální služby a zabezpečení a současně ušetřit zdroje a také odstranit plýtvání a parazitní renty, které lze vyčlenit pro mezinárodní solidaritu. Systém sdílené a organické sociální solidarity, méně byrokratizované, ale neméně koordinované, by umožnil zhodnotit mnohé dnes potlačené energie i ku prospěchu solidarity mezi národy. Určitá možnost rozvojové pomoci by se dala odvozovat z účinného zavedení takzvané daňové subsidiarity, která by dovolila občanům rozhodovat o určení části z jejich odvodů do státní pokladny. Za předpokladu vyhnutí se protekcionářským úchytkám to může pomoci k podnícení některých forem sociální solidarity zdola s pochopitelným užitekem také na poli rozvojové solidarity.

61. Širší solidarita na mezinárodní úrovni se i v podmínkách ekonomické krize vyjadřuje především pokračující podporou lepšího přístupu ke vzdělání, jež je podstatnou podmínkou účinnosti samotné mezinárodní pomoci. Výrazem 'vzdělání' se nemíní jenom výuka nebo zaučení do práce, což jsou dva důležité faktory rozvoje, ale úplná formace osoby. V této souvislosti je třeba zmínit jeden problematický aspekt: ke vzdělávání je třeba vědět, kdo je lidská osoba, znát její přirozenost. Šíření relativistické vize této přirozenosti klade vážné překážky vzdělání, zejména morální výchově, pokud se předpokládá její univerzální rozsah. Upadnutím do takového relativismu se všichni stávají chudšími, což má negativní důsledky také na účinnost pomoci nejpotřebnějším populacím, které nepotřebují jenom ekonomické či technické prostředky, ale také pedagogické cesty a prostředky, které by byly lidem k dispozici pro jejich plně lidskou realizaci.

Příklad důležitosti tohoto problému nám nabízí fenomén mezinárodního turismu,[141] který může být významným

faktorem ekonomického rozvoje a kulturního růstu, ale může se také proměnit na příležitost vykořisťování a morálního úpadku. Současná situace nabízí jedinečnou příležitost, aby kvantitativní aspekty rozvoje, totiž příliv peněz a vznik významných místních zkušeností s podnikáním byly zkombinovány s aspekty kvalitativními, v první řadě s aspektem vzdělávání. V mnoha případech k tomu dochází, ale v mnoha jiných mezinárodní turismus vychovává negativně jak turistu, tak místní populace. Ty jsou totiž často vystaveny nemorálnímu ba přímo perverznímu jednání jako v případě takzvané sexuální turistiky, které jsou obětovány čtené lidské bytosti, dokonce i v útlém věku. Je bolestné konstatovat, že k tomu často dochází za podpory místních vlád, za mlčení vlád těch zemí, z nichž pocházejí turisté, a se spoluvinou mnoha ekonomických činitelů tohoto sektoru. I pokud mezinárodní turismus nezajde až tak daleko, je nezřídka prožíván konzumně a požitkářsky jako útěk a je provozován způsoby, jež jsou vlastní zemím původu turistů, což neusnadňuje opravdové setkání mezi lidskými osobami a kulturami. Je tedy třeba pomýšlet na odlišný turismus, schopný prosazovat pravé vzájemné poznání, aniž by se bral prostor odpočinku a zdravé zábavě; turismus tohoto druhu je třeba posilovat také za pomoci těsnějšího spojení se zkušenostmi mezinárodní spolupráce a rozvojového podnikatelství.

62. Dalším rysem zasluhujícím si pozornost při pojednání o integrálním lidském rozvoji, je fenomén migrace. Je to jev, který překvapuje množstvím lidí do něho zapojených, sociálně-ekonomickými, sociálně politickými a kulturními problémy, které vyvolává i dramatickými výzvami, před které stává národní i mezinárodní společenství. Můžeme říci, že stojíme před sociálním fenoménem epochální povahy, který vyžaduje silnou a předvídavou politiku mezinárodní spolupráce, aby bylo možno se s ním náležitě vyrovnávat. Takovouto politiku je třeba vyvíjet počínaje těsnou spoluprací se zeměmi, z nichž migranti pocházejí, a těmi, které je přijímají; měly by ji provázet vhodné mezinárodní předpisy schopné harmonizovat různá legislativní uspořádání za účelem ochrany požadavků a práv migrujících osob a rodin a současně i cílových společností emigrantů. Žádná země se nemůže pokládat za schopnou vyřešit sama migrační problémy naší doby. Všichni jsme svědky tíživých bolestí, nepříjemností a tužeb, které příliv migrantů provázejí. Je známo, že řízení tohoto fenoménu je složité, ale přesto je jisté, že zahraniční pracující, i přes těžkosti spojené s jejich integrací, svou prací významně přispívají k ekonomickému rozvoji hostitelských zemí a navíc i zemím svého původu, kam posílají peníze. Samozřejmě, že tyto pracující nelze považovat za zboží nebo za pouhou pracovní sílu. Nemá se s nimi proto zacházet jako s jakýmkoli jiným výrobním činitelem. Každý migrant je lidskou osobou, jež jako taková má nezcizitelná základní práva, která musí respektovat všichni a za všech okolností.[142]

63. Při uvažování o problémech rozvoje nelze nezdůraznit přímou spojitost chudoby a nezaměstnanosti. Chudí jsou v mnoha případech plodem znásilnění důstojnosti lidské práce jednak tím, že jsou omezovány její možnosti (nezaměstnanost, podzaměstnanost), jednak proto, že jsou znehodnocena práva, jaká z ní vyplývají, zvláště práva na spravedlivou mzdu, na zabezpečení osoby pracujícího a jeho rodiny?.[143] Proto již 1. května 2000 můj předchůdce Jan Pavel II., blahé paměti, u příležitosti Jubilea pracujících, vznesl výzvu k vytvoření světové koalice za slušnou práci?[144] a povzbudil strategii Mezinárodní organizace práce. Tento záměr, jež je touhou rodin všech zemí světa, vyvolal silnou morální odezvu. Co znamená slovo slušnost? užitě v souvislosti s prací? Znamená práci, která je v každé jednotlivé společnosti vyjádřena bytostnou důstojností každého muže a každé ženy: produktivní práci, svobodně zvolenou, která účinně pojí pracující muže i ženy s rozvojem jejich společenství; práci, která dovolí pracujícím, aby byli respektováni a chráněni před každou diskriminací; práci, která umožní uspokojit potřeby rodin a školní výchovy dětí, aniž by byly nuceny samy také pracovat; práci, která umožní pracujícím svobodně se organizovat a nechat slyšet svůj hlas a vymanit se tak z chudoby; práci, která ponechá dostatek prostoru na hledání vlastních kořenů na rovině osobní, rodinné a duchovní; práci, která zajistí důstojné živobytí pracujícím, když odejdou do důchodu.

64. Přemýšlíme-li o práci, je vhodné poukázat také na naléhavý požadavek, aby se odborářské organizace pracujících, které církev vždy povzbuzovala a podporovala, otevřely novým perspektivám, jež se objevují v oblasti práce. Odborářské organizace jsou povolány překonat svá odborářská kategorizační omezení a vzít na sebe nové problémy našich společností; mám na mysli například celek otázek, které odborníci sociálních věd spatřují v konfliktu mezi člověkem-pracujícím a člověkem-spotřebitelem. Aniž by bylo nezbytně nutné přijímat tezi o uskutečněném přechodu od ústředního postavení pracujícího k ústřednímu postavení spotřebitele, přesto se zdá, že i toto je pole pro inovační odborářské zkušenosti. Globální kontext, ve kterém probíhá práce, vyžaduje také, aby národní odborářské organizace, převážně soustředěné na obranu zájmů svých vlastních členů, hleděly také na ty, kteří jejich členy nejsou, zejména na pracující z rozvojových zemí, kde sociální práva bývají často pošlapávána.

Obrana těchto pracujících, vedená také vhodnými iniciativami vůči zemím jejich původu, umožní odborovým organizacím vyzdvihnout autentické etické a kulturní důvody, které jim v různých sociálních a pracovních kontextech umožnily být rozhodujícím faktorem rozvoje. Zůstává stále v platnosti tradiční doktrína sociálního učení, která navrhuje přesné rozlišení rolí a funkcí mezi odbory a politikou. Toto rozlišení umožní odborovým organizacím, aby objevily v občanské společnosti prostředí více vyhovující jejich nezbytné a neodmyslitelné činnosti při ochraně a povznesení světa práce, zejména ve prospěch pracujících vykořisťovaných a nikým nezastupovaných, jejichž hořká situace je neviditelná nepozornému pohledu blahobytných společností.

65. Je zapotřebí, aby se finanční sektor jako takový ? s nutně obnovenými strukturami a způsoby fungování po jejich špatném používání, které poškodilo reálnou ekonomiku ? znovu stal nástrojem zaměřeným na lepší produkci bohatství a na rozvoj. Celá ekonomika a veškeré financování, a nejenom některé jeho segmenty, protože jsou nástroji, mají být užívány eticky, aby tak vytvářely vhodné podmínky pro rozvoj člověka a národů. Je zajisté užitečné a v některých okolnostech nevyhnutelné dát vzniknout finančním iniciativám, v nichž bude dominovat humanitární dimenze. Přitom se však nesmí zapomínat, že celý finanční systém musí být zaměřen na podporu pravého rozvoje. Zejména je třeba, aby záměr konat dobro nebyl stavěn proti efektivní schopnosti vyrábět zboží. Pracovníci finančního sektoru musí znovu objevit čistě etický základ své činnosti, aby nezneužívali sofistikovaných nástrojů, jež mohou sloužit ke klamání spořitelů. Správný úmysl, transparentnost a hledání dobrých výsledků jsou slučitelné a nesmějí se nikdy oddělovat. Je-li láska inteligentní, umí nacházet také způsoby činnosti podle předvídaté a spravedlivé výhodnosti, jak to ukazuje významná zkušenost kreditních družstev.

Jak regulace sektoru schopná poskytnout záruky těm nejslabším subjektům a zabránit skandálními spekulacím, tak i zkušenost nových forem financování určeného pro upřednostňování rozvojových programů jsou pozitivní zkušenosti, které je třeba prohloubit a povzbudit s odvoláním na samotnou odpovědnost spořitele. Také zkušenost mikrofinancování, která nachází své kořeny v reflexi a dílech občanských humanistů ? mám na mysli především vznik Monti di Pietà ? je třeba posílit a zkoordinovat zejména v této době, kdy se finanční problémy mohou zdramatizovat pro mnohé nejzranitelnější části populace, které je třeba chránit před rizikem lichvářství a před beznadějí. Nejslabší subjekty je třeba vychovávat a bránit před lichvou, stejně jako je třeba chudé národy vychovávat k tomu, aby získávaly reálné výhody z mikrokreditů, a předcházet tak možným formám vykořisťování také v těchto dvou oblastech. Poněvadž i v bohatých zemích existují nové formy chudoby, může mikrofinancování poskytovat konkrétní pomoc při vytváření iniciativ a nových sektorů ve prospěch slabších společenských tříd i ve fázi možného chudnutí celé společnosti.

66. Světová provázanost dala také vznik nové politické moci: spotřebitelům a jejich sdružením. Jde o fenomén, který je třeba poznat hlouběji; obsahuje pozitivní prvky, jež je třeba podněcovat a také extrémnosti, kterých se třeba vyvarovat. Je dobře, když si lidé uvědomují, že nákup je vždy kromě ekonomického úkonu také činem mravním. Existuje tedy přesná sociální odpovědnost spotřebitelů, která provází společenskou odpovědnost podniku. Spotřebitele je třeba ustavičně vychovávat[145] pro roli, kterou denně plní a kterou mohou vykonávat i při respektování morálních principů, aniž by se tím umenšovala vnitřní ekonomická racionalita obsažená v nákupním úkonu. Také na poli nákupů, právě v přítomné době, kdy se kupní síla může snižovat a bude třeba spotřebovávat střídměji, je nezbytné vydat se novými cestami, jako jsou např. formy kooperované akvizice a kooperované spotřeby, existující od 19. století též díky iniciativě katolíků. Kromě toho prospěje podpora nových forem obchodování s produkty pocházejícími ze stagnujících oblastí planety, aby se výrobcům zaručila slušná mzda za podmínky, že jde opravdu o transparentní trh, a výrobcům se dostane nejen větších zisků, ale také lepší odborné a technologické formace; a nakonec, že se nepřipojí ke zkušenostem zčásti ideologických vizí rozvojové ekonomiky. Vlivnější role spotřebitelů, pokud oni sami nejsou manipulováni sdruženými nikoli skutečně reprezentativními, je žádoucí jakožto faktor ekonomické demokracie.

67. Před nezadržitelným růstem světové provázanosti a také v probíhající světové recesi je silně cítit naléhavou potřebu reformy jak Organizace spojených národů tak i mezinárodní ekonomické a finanční architektury, aby bylo možné konkrétně zrealizovat pojem rodina národů. Citelná je také nezbytnost nalezení inovační formy pro uskutečňování principu odpovědnosti za ochranu[146] a pro poskytnutí účinnějšího hlasu na společných řešeních také chudším národům. To se zdá potřebné právě s ohledem na politické, právní a ekonomické uspořádání, které by posilovalo a orientovalo mezinárodní spolupráci k solidárnímu rozvoji všech národů. Řízení světové ekonomiky; ozdravení ekonomik zasažených krizí a preventivní opatření, aby se nezhoršila a nevedla k větším nerovnostem; realizace náležitých integrálních odzbrojení; potravinové a mírové zabezpečení; zaručení ochrany životního

prostředí a usměrnění migračních pohybů ? to vše si naléhavě žádá existenci světové politické autority, která byla navržena již mým předchůdcem bl. Janem XXIII. Takováto autorita se bude muset řídit právem, důsledně se držet principů subsidiarity a solidarity, být zaměřena na realizaci obecného dobra,[147] zasazovat se o realizaci autentického integrálního rozvoje inspirovaného hodnotami lásky (caritas) v pravdě. Tato autorita bude muset být uznávána všemi a těšit se účinné moci, aby každému zaručovala bezpečnost, dodržování spravedlnosti a respektování práv.[148] Pochopitelně, že bude muset mít pravomoci, aby si u jednotlivých stran zjedнала respekt vlastních rozhodnutí, jakož i koordinovaných opatření přijatých na různých mezinárodních fórech. Nestalo-li by se tak, potom by mezinárodní právo i přes velké pokroky dosažené na různých polích bylo ohroženo tím, že bude podmíněno mocenskou rovnováhou těch nejsilnějších. Integrální rozvoj národů a mezinárodní spolupráce vyžadují, aby pro řízení globalizace[149] byl ustanoven vyšší stupeň mezinárodního uspořádání, subsidiárního typu a aby byl konečně uskutečněn sociální řád odpovídající mravnímu řádu a propojení sféry mravní a sociální, politické, ekonomické a občanské, jak je to již načrtnuto ve stanovách Spojených národů.

KAPITOLA ŠESTÁ

ROZVOJ NÁRODŮ A TECHNIKA

68. Téma rozvoje národů se niterně váže k rozvoji každého jednotlivého člověka. Lidská osoba je svou přirozeností dynamicky zaměřena k vlastnímu rozvoji. Nejedná se o rozvoj zaručený přirozenými mechanismy, protože každý z nás ví, že je s to konat svobodná a odpovědná rozhodnutí. Nejedná se ani o rozvoj, který by byl vydán napospas našim rozmarům, neboť všichni víme, že jsme darem a nikoli výsledkem sebezrození. Lidská svoboda je v nás původně charakterizována bytím subjektu, jemuž náleží, jakož i jeho omezeními. Nikdo si nevytváří vlastní vědomí libovolně, ale všichni budují vlastní ?já? na základě ?sebe?, které nám bylo dáno. Nejenom druzí lidé jsou nedisponovatelní, ale stejně tak i my sami sobě. Rozvoj lidské osoby upadá, pokud si ona nárokuje, že je jedinou tvůrkyní sebe sama. Tak i rozvoj národů upadá, pokud se lidstvo domnívá, že může znovu-vytvářet samo sebe pomocí ?divů? technologie. Stejně tak jako se ekonomický rozvoj ukáže být fiktivním a škodlivým, pokud se svěří ? divům? finančnictví, aby podporovalo nepřirozený a konzumní růst. Před tímto prométheovským nárokem musíme posílit lásku ke svobodě nikoli svévolné, ale zlidštěné uznáním dobra, které ji předchází. Za tímto účelem je třeba, aby člověk šel do sebe a rozpoznal velké normy mravního zákona, který Bůh vepsal do jeho srdce.

69. Problém rozvoje je dnes těsně spjat s technologickým pokrokem a jeho udivujícími aplikacemi na biologickém poli. Technika, což je dobře zdůraznit, je hluboce lidským faktem, jenž se váže k autonomii a svobodě člověka. V technice se vyjadřuje a potvrzuje nadvláda ducha na matérii. Duch se tak ?může, ?více uvolněný z poroby věcí, snadněji povznést k uctívání Stvořitele a k nazírání na něho??.[150] Technika dovoluje ovládat materii, redukovat rizika, šetřit námahu, zlepšovat životní podmínky. Odpovídá na samotné povolání lidské práce; v technice viděné jako dílo svého génia člověk rozpoznává sebe sama a uskutečňuje své lidství. Technika je objektivním aspektem lidské činnosti,[151] jejíž původ a důvod existence spočívá v subjektivním prvku: v člověku, který koná. Proto technika není nikdy jenom technikou. Ukazuje člověka a jeho touhy po rozvoji, vyjadřuje úsilí lidské duše o postupné překonávání určitých materiálních podmínek. Technika je proto součástí mandátu kultivovat a střežit zemi(srov. Gn 2,25), kterou Bůh svěřil člověku, a je třeba ji orientovat k posilování aliance mezi lidskou bytostí a životním prostředím, jež má být zrcadlem Boží stvořitelské lásky.

70. Technologický rozvoj může navozovat ideu soběstačnosti techniky, když člověk, kladoucí si pouze otázku jak, nebere v potaz mnohá proč, která jej podněcují k jednání. A proto technika nabývá dvojznačnou tvář. Vznikla z lidské tvořivosti jako nástroj osobní svobody; lze ji chápat jako prvek absolutní svobody, oné svobody, která chce přehlížet omezení, jež si věci v sobě nosí. Proces globalizace by mohl nahradit ideologie technikou,[152] která by se sama mohla stát ideologickou mocí. Determinismus, který je technice vlastní, vystavuje lidstvo riziku, že se ocitne uvnitř určitého a priori, které je předchází a z něhož by nemohlo vyjít, aby se setkalo s bytím a s pravdou. V takovém případě bychom všichni poznávali, hodnotili a rozhodovali situace svého života uvnitř technokratického kulturního horizontu, do něhož bychom strukturálně patřili, aniž bychom někdy mohli najít smysl, který jsme my sami nevytvořili. Tato vize dnes vyvolává tak silnou technicistní mentalitu, jež klade rovnítko mezi to, co je pravdivé a co je proveditelné. Je-li však jediným kritériem pravdy výkonnost a užitečnost, je automaticky popřen rozvoj. Pravý rozvoj totiž nespočívá primárně ve vytváření. Klíčem rozvoje je inteligence schopná myslet techniku a plně chápat lidský smysl tvorby člověka v horizontu smyslu lidské osoby chápané v globálnosti jejího bytí. I když koná

pomocí satelitu nebo elektronického impulsu na dálku, zůstává její konání stále lidským a je výrazem odpovědné svobody. Technika člověka silně přitahuje, protože ho vymaňuje z fyzických omezení a rozšiřuje jeho horizont. Lidská svoboda je však ve vlastním smyslu sama sebou jenom tehdy, když na okouzlení technikou odpovídá rozhodnutími, která jsou plodem mravní odpovědnosti. Odtud plyne naléhavost formace k etické odpovědnosti při používání techniky. Vycházejí z okouzlení, kterým technika působí na lidskou bytost, je zapotřebí znovu si osvojit pravý smysl pro svobodu, která nespočívá v opojení z totální autonomie, ale v odpovědi na výzvu bytí, počínaje bytím, kterým jsme my sami.

71. Tato možné vychýlení technické mentality z jejího původního humanistického koryta je dnes patrné ve fenoménech technizace rozvoje i míru. Rozvoj národů je často považován za problém finančního inženýrství, otevření trhů, zrušení cel, produktivních investic, institucionálních reforem a v posledku tedy pouze za technický problém. Všechny tyto oblasti jsou více než kdy jindy důležité, ale je třeba se ptát, proč rozhodnutí technického typu fungovala dosud jenom relativně. Je třeba hledat hlubší důvod. Rozvoj nebude nikdy plně zaručen silami, ať již tržními nebo mezinárodně politickými, jež jsou do určité míry automatické a neosobní. Rozvoj je nemožný bez vhodných lidí, bez ekonomických pracovníků a politiků, kteří ve svém svědomí silně pociťují výzvu obecného dobra. Jak profesionální příprava, tak mravní důslednost jsou nezbytné. Když převáží absolutizace techniky, dojde k záměně účelů za prostředky; podnikatel bude považovat za jediné kritérium činnosti maximální zisk, politik upevnění moci, vědec výsledek svých objevů. Často se tak stává, že pod spleť ekonomických, finančních či politických vztahů, přetrvává nedorozumění, nepokoj a nespravedlnost. Příliv technických poznatků sílí, ale ku prospěchu jejich vlastníků, zatímco reálná situace populací, které stále žijí pod tímto přílivem a jakoby v jeho stínu, zůstává nezměněna a bez reálných šancí na emancipaci.

72. Také mír je někdy ohrožen tím, že je považován za technický produkt, plod pouhých dohod mezi vládami či iniciativ směřujících k zajištění účinné ekonomické pomoci. Je pravda, že budování míru vyžaduje trvalou osнову diplomatických kontaktů, ekonomických a politických výměn, kulturních setkání, dohod na společných projektech, jakož i přijetí společných závazků k zamezení válečných hrozeb a k vykořenění stávajících teroristických pokusů. Nicméně, aby tyto snahy mohly vést k trvalým účinkům, je nezbytné, aby se opíraly o hodnoty, které tkví v pravdě o životě. Je třeba slyšet hlas zainteresovaných populací a dívat se na jejich situace, aby byla náležitě interpretována jejich očekávání. Je třeba se přidat k takřikající nepřetržitému anonymnímu úsilí mnoha lidí silně nasazených pro podporu setkávání mezi národy a usnadňování rozvoje, počínaje láskou a vzájemným porozuměním. Mezi těmito lidmi jsou také věřící křesťané zapojení do velkého úkolu dávat rozvoji a míru plně lidský smysl.

73. S technickým rozvojem je spojen rostoucí vliv společenských sdělovacích prostředků. Dnes je téměř nemožné představit si existenci lidské rodiny bez nich. V dobrém i ve zlém jsou natolik vtělené do života světa, takže se zdá opravdu absurdní postoj těch, kdo zastávají jejich neutralitu, a v důsledku toho vyžadují jejich autonomii vzhledem k morálce týkající se lidských osob. Z podobných hledisek, která často zdůrazňují úzce technickou povahu médií, se fakticky favorizuje jejich podřízenost ekonomickému kalkulu, záměru ovládnout trhy a v neposlední řadě touze vnucovat kulturní parametry sloužící plánům ideologické a politické moci. Vzhledem k jejich zásadní důležitosti při určování změn ve způsobech vnímání a poznávání reality i samotné lidské osoby se stává nezbytnou pozorná reflexe jejich vlivu, zvláště ve vztahu k eticko-kulturní dimenzi globalizace a solidárního rozvoje národů. V souladu s tím, co si žádají správně řízená globalizace a rozvoj, je třeba i smysl a účelnost médií hledat v antropologickém základě. To znamená, že se mohou stát příležitostí humanizace nejenom tím, že díky technologickému rozvoji nabízejí větší možnosti komunikace a informace, ale zejména, když jsou organizována a orientována ve světle obrazu člověka a obecného dobra, aby odrážela jejich univerzální důležitost. Společenské sdělovací prostředky nenapomáhají svobodě a nepůsobí globalizaci rozvoje a demokracie pro všechny tím, že jednoduše násobí možnosti k provázanosti a oběhu idejí. K dosažení takových cílů je třeba, aby se média soustředila na povznesení důstojnosti lidských osob a národů, byla výslovně ožívována láskou a stála ve službách pravdy, dobra a přirozeného i nadpřirozeného bratrství. V lidstvu je totiž svoboda vnitřně spojena s těmito vyššími hodnotami. Média mohou být platnou pomocí, která umožňuje růst společenství lidské rodiny i ethosuspolečností, když se stanou nástroji k prosazování univerzální účasti na společném hledání toho, co je spravedlivé.

74. Primárním a ústředním polem kulturního boje mezi absolutismem technicizmu a mravní odpovědností člověka je dnes bioetika, v níž jde radikálně o samotnou možnost integrálního lidského rozvoje. Jde o velmi delikátní a rozhodující oblast, v níž dramaticky vyvstává základní otázka: zda člověk vytváří sám sebe anebo zda závisí na

Bohu. Vědecké objevy na tomto poli a možnosti technického zásahu se jeví natolik pokročilé, že ukládají volbu mezi dvěma racionalitami: rozumem otevřeným k transcenci a rozumem uzavřeným v imanenci. Stojíme před rozhodujícím aut aut, buď anebo. Racionalita technického vytváření soustředěného na sebe samého se však jeví jako iracionální, protože v sobě obsahuje rozhodné odmítnutí smyslu a hodnoty. Nikoli náhodou se uzavřenost k Transcenci setkává s těžkostí přemýšlet o tom, jak z ničeho vytrysklo bytí a jak se z náhody zrodila inteligence. [153] Před těmito dramatickými problémy si lidský rozum a křesťanská víra vzájemně pomáhají. Pouze spolu zachrání člověka. Rozum bez víry, přitahován pouhým technickým konáním, je odsouzen ztratit se v iluzi vlastní všemohoucnosti. Víra bez rozumu riskuje, že se odcizí konkrétnímu životu lidí. [154]

75. Již Pavel VI. rozpoznal a ukázal světovost horizontu sociální otázky. [155] Následujeme-li ho na této cestě, je třeba dnes prohlásit, že sociální otázka se stala otázkou radikálně antropologickou v tom smyslu, že v sobě zahrnuje samotný způsob nejenom toho jak život chápat, ale také jak zacházet, se životem který je díky biotechnologiím stále více kladen do rukou člověka. Oplodnění in vitro, výzkum na embryích, možnost lidského klonování a hybridizace vznikají a prosazují se v současné kultuře naprostého rozčarování, kdy všechny významy se staly povrchními, protože se dospělo až ke kořeni života. Tady absolutismus techniky nachází svůj maximální výraz. V takovémto typu kultury je svědomí voláno jenom k tomu, aby bralo v úvahu pouhou technickou možnost. Nelze minimalizovat možné zneklidňující scénáře budoucnosti člověka a nové mocné nástroje, jež má k dispozici ?kultura smrti?. K rozšířené tragické ráně interrupcí by se v budoucnu mohlo přidat ? ale zaobaleně již existuje in nuce ? systematické eugenické plánování porodnosti. Na opačném konci se prosazuje mens eutanastica, neméně scestný projev nadvlády nad životem, který za určitých okolností již není považován za hodný toho, aby se žil. Za těmito scénáři vězí kulturní postoje popírající lidskou důstojnost. Tyto praktiky jsou určeny k tomu, aby živily materialistické a mechanistické pojetí lidského života. Kdo bude moci změřit negativní účinky této mentality na rozvoj? Jak se lze divit lhostejnosti k situacím úpadku člověka, když lhostejnost charakterizuje dokonce náš postoj k tomu, co je lidské, a co ne? Zaráží svévolná selektivnost toho, co se dnes předkládá jako hodné respektu. Mnozí jsou připraveni pohoršovat se nad okrajovými záležitostmi a zdá se, že tolerují neslychané nespravedlnosti. Zatímco chudí celého světa stále klepou na brány blahobytu, bohatý svět riskuje, že už neuslyší toto klepání na svou bránu, protože jeho svědomí je dnes neschopné rozpoznat, co je lidské. Bůh zjevuje člověku člověka; lidský rozum a křesťanská víra spolupracují, aby člověku ukázaly dobro pouze tehdy, chce-li je vidět; přirozený zákon, v němž se odráží stvořitelství Rozum, ukazuje velikost člověka, ale také jeho bídu, pokud nerozpoznává volání mravní pravdy.

76. Jeden z aspektů moderního technicistního ducha se zřetelně projevuje v tendenci chápat problémy a hnutí pojící se k vnitřnímu životu jenom z hlediska psychologického, až po jejich zredukování na hledisko neurologické. Niternost člověka je tak vyprazdňována a postupně se ztrácí vědomí ontologické soudržnosti lidské duše, kterou svatí dovedli hluboce zkoumat. Problém rozvoje je těsně spjat také s naším pojetím duše člověka, od chvíle, kdy naše já začalo být často redukováno na psýché a zdraví duše zaměňováno za emotivní pohodu. Základem těchto omezení je hluboké neporozumění duchovnímu životu, jež vede k přehlížení toho, že rozvoj člověka a národů závisí také na řešení problémů duchovní povahy. Rozvoj musí zahrnovat i duchovní a nejenom materiální růst, protože lidská osoba je ?jednota duše a těla? [156] zrozená stvořitelskou láskou Boha a určená k věčnému životu. Lidská bytost se rozvíjí, roste-li v duchu, poznává-li její duše samu sebe i pravdy, které do ní v zárodku vtiskl Bůh, a vede-li dialog se sebou a se svým Stvořitelem. Člověk vzdálený od Boha je neklidný a nemocný. Sociální a psychologické odcizení a mnohé neurózy, které charakterizují blahobytné společnosti, odkazují také k příčinám duchovního řádu. Ptáme se, jak bude reagovat slabší člověk zvyklý na blahobyt, když bude muset najednou zakoušet omezení a oběti nutně plynoucí z krize. Blahobytná, materiálně rozvinutá společnost utlačující duši není sama o sobě orientována k autentickému rozvoji. Nové formy drogového otroctví a zoufalství, do něhož upadá tolik lidí, nachází vysvětlení nejenom sociologické a psychologické, ale podstatně duchovní. Utrpení je způsobováno prázdnotou, v níž se duše cítí opuštěna i přes všechny tělesné a psychické terapie. Neexistuje plný rozvoj a univerzální obecné dobro bez duchovního a morálního dobra lidí chápaných v celistvosti jejich duše a těla.

77. Absolutismus techniky je náchylný k vytváření neschopnosti vnímat to, co se nedá vysvětlit pouhou materií. A přece všichni lidé zakoušejí mnoho nemateriálních a duchovních aspektů svého života. Poznávání není jen materiální úkon, protože poznání v sobě skrývá vždy něco, co přesahuje empirický údaj. Každé naše poznání, i to nejjednodušší, je vždycky malý div, protože není nikdy plně srozumitelné pomocí materiálních nástrojů, které užíváme. V každé pravdě je víc, než kolik bychom my sami očekávali, v lásce, které se nám dostává, je vždycky

něco, co v nás vzbuzuje úžas. Neměli bychom nikdy přestávat žasnout nad těmito divy. V každém poznání a v každém činu lásky duše člověka zakouší cosi ?více?, co se velmi podobá obdrženému daru a výšině, do níž se cítíme povznášeni. Také rozvoj člověka a národů patří do této výšiny, pokud bereme v úvahu duchovní dimenzi, která se nutně musí k tomuto rozvoji pojit, aby mohl být autentický. Rozvoj vyžaduje nové oči a nové srdce schopné překonávat materialistickou vizi lidských událostí a vytušit v rozvoji něco ?více?, co technika nemůže dát. Na této cestě bude možné sledovat integrální lidský rozvoj, jehož orientačním kritériem je hnací síla lásky v pravdě.

ZÁVĚR

78. Bez Boha člověk neví kam má jít a nedokáže ani porozumět, kým je. Před enormními problémy rozvoje národů, které nás téměř přivádějí k malomyslnosti a kapitulaci, nám přichází na pomoc slovo Pána Ježíše Krista, který nám oznamuje: ?Beze mne nemůžete dělat nic? (Jan 15, 5) a povzbuzuje nás: ?Já jsem s vámi po všechny dny až do konce světa? (Mt 28, 20). Před nesmírností práce, kterou je třeba vykonat, nás podporuje víra v přítomnost Boha u těch, kdo se v jeho jménu sjednocují a pracují pro spravedlnost. Pavel VI. nám v encyklice *Populorum progressio* připomněl, že člověk není s to sám řídit vlastní rozvoj, protože nemůže založit pravý humanismus sám od sebe. Jedině pomyslíme-li na to, že jsme povoláni jakožto jednotlivci i jako společenství být součástí rodiny Boží jako jeho děti, budeme také schopni vytvářet nové myšlení a vydávat nové energie ve službách integrálního humanismu. Největší silou ve službách rozvoje je proto křesťanský humanismus,[157] který oživuje lásku (*caritas*), nechává se vést pravdou a přijímá jedno i druhé jako trvalý dar Boží. Disponibilita pro Boha otvírá disponibilitu pro bratry, vstříc životu chápanému jako solidární a radostné poslání. A naopak, ideologická uzavřenost vůči Bohu a ateismus lhostejnosti, které zapomínají na Stvořitele, představují riziko opomíjení i lidských hodnot a znamenají dnes jednu z největších překážek rozvoje. Humanismus, který vylučuje Boha je nehumánní humanismus. Jedině humanismus otevřený k Absolutnu a křesťanský inspirovaný nás může vést v prosazování a realizaci forem sociálního a občanského života na poli struktur, institucí, kultury, etosu a chránit nás před nebezpečím uvěznění v momentálních módních trendech. Vědomí nezničitelné Boží Lásky je nám oporou v namáhavém a vzrušujícím nasazení pro spravedlnost a rozvoj národů, v úspěších i neúspěších, při neustálém ohledu na spravedlivé uspořádání lidských záležitostí. Láska Boží nás vyzývá, abychom opustili to, co je omezené a nedefinitivní, dává nám odvalu jednat a pokračovat v hledání dobra pro všechny, i když se neuskuteční okamžitě, a také když to, co se podaří uskutečnit nám, politickým autoritám a ekonomickým pracovníkům je vždy méně než to, po čem toužíme. [158] Bůh nám dává sílu bojovat a trpět z lásky k obecnému dobru, protože On je naše Všechno, naše největší naděje.

79. Rozvoj potřebuje křesťany s rukama vztaženými k Bohu v prosebném gestu modlitby, křesťany vedené vědomím, že plná láska k pravdě, *caritas in veritate*, z níž vychází autentický rozvoj, není vytvořenými, ale je nám darován. Proto i v nejobtížnějších a nesložitějších chvílích musíme kromě uvědomělé reakce především mít na paměti jeho lásku. Rozvoj v sobě zahrnuje pozornost k duchovnímu životu, seriózní ohled na zkušenosti s důvěrou v Boha, s duchovním bratrstvím v Kristu, s vírou v božskou Prozřetelnost a Milosrdenství, lásku a odpuštění, se zřeknutím se sebe sama, s přijetím bližního, spravedlností a pokojem. To vše je nezbytné pro transformaci ?srdce z kamene? na ?srdce z masa? (Ez 36,26), aby se život na zemi stával ?božským? a tím hodnějším člověka. To vše náleží člověku, protože člověk je subjektem své vlastní existence; a zároveň to náleží Bohu, protože Bůh je na počátku a na konci všeho, co má platnost a co On vykoupí: ?Svět, život i smrt, to, co už tady je, i to, co teprve přijde, všechno je vaše. Vy však patříte Kristu a Kristus Bohu.? (1 Kor 3,22-23). Tužbou křesťana je, aby celá lidská rodina mohla vzývat Boha jako ?Otce našeho!?. Kéž se spolu s jednorozeným Synem všichni lidé naučí modlit se k Otcovi a prosit ho slovy, která nás naučil Ježíš sám, kéž se naučí světit ho životem podle jeho vůle, a potom mít nezbytný vezdejší chléb, porozumění a velkodušnost vůči dlužníkům, nebýt příliš vystavováni zkoušce a být vysvobozeni od zlého (srov. Mt 6,9-13).

Na závěr Roku sv. Pavla bych rád vyjádřil toto přání slovy samotného apoštola z jeho listu Římanům: ?Láska ať je bez přetvářky. Mějte v ošklivosti zlo, přidržujte se dobra. V bratrské lásce se navzájem mějte srdečně rádi, v uctivosti předcházejte jeden druhého.? (12,9-10). Kéž Panna Maria, prohlášená Pavlem VI. za *Mater ecclesiae* a ctěná křesťanským lidem jako *Speculum iustitiae* a *Regina pacis* nás chrání a svou přímlovou nám vyprosí sílu, naději a radost nezbytnou pro to, abychom i nadále s velkodušnou oddaností uskutečňovali závazek všestranného rozvoje celého člověka a celého lidstva?.[159]

V Římě u sv. Petra, na Slavnost sv. Petra a Pavla 29. června 2009, v pátém roce mého pontifikátu
BENEDIKT XVI.

- [1] Pavel VI., *Populorum progressio*, 22; Srov. *Gaudium et spes*, 69.
- [2] Pavel VI., *Promluva ke dni rozvoje*, Bogota, 23. srpna 1968.
- [3] Srov. Jan Pavel II., *Poselství ke Světovému dni míru*, 1. leden 2002.
- [4] Srov. *Gaudium et spes*, 26.
- [5] Srov. Jan XXIII., *Pacem in terris*, 68-70.
- [6] Srov. Pavel VI., *Populorum progressio*, 16.
- [7] Srov. Pavel VI., *Populorum progressio*, 82.
- [8] Pavel VI., *Populorum progressio*, 42.
- [9] Pavel VI., *Populorum progressio*, 20.
- [10] *Gaudium et spes*, 36; Pavel VI., *Octogesima adveniens*, 4; Jan Pavel II., *Centesimus annus*, 43.
- [11] Pavel VI., *Populorum progressio*, 13.
- [12] Srov. *Papežská rada Iustitia et Pax*, *Kompendium sociálního učení církve*, 17.76.
- [13] Srov. Benedikt XVI., *Promluva na zahájení zasedání episkopátů Latinské Ameriky v Aparecidě*, 13. května 2007.
- [14] Srov. Pavel VI., *Populorum progressio*, 3.4.5.
- [15] Srov. Jan Pavel II., *Sollicitudo rei socialis*, 6.7.
- [16] Srov. Pavel VI., *Populorum progressio*, 14.
- [17] Benedikt XVI., *Deus caritas est*, 18.
- [18] *Ibid.*, 6.
- [19] Srov. Benedikt XVI., *Una giusta ermeneutica per leggere e recepire il Concilio come grande forza del rinnovamento della Chiesa. Předvánoční promluva k římské kurii 2005.*
- [20] Srov. Jan Pavel II., *Sollicitudo rei socialis*, 3.
- [21] Srov. Jan Pavel II., *Sollicitudo rei socialis*, 1.
- [22] Srov. *Sollicitudo rei socialis*, 3.
- [23] Jan Pavel II., *Laborem exercens*, 3.
- [24] Srov. Jan Pavel II., *Centesimus annus*, 3.
- [25] Srov. Pavel VI., *Populorum progressio*, 3.
- [26] Srov. Pavel VI., *Populorum progressio*, 34.
- [27] Srov. Pavel VI., *Humanae vitae*, 8-9; Benedikt XVI., *Promluva k účastníkům mezinárodního sympozia ke 40. výročí encykliky Pavla VI. Humanae vitae*, 10. května 2008.
- [28] Srov. Jan Pavel II., *Evangelium vitae*, 93.
- [29] Jan Pavel II., *Evangelium vitae*, 101.
- [30] Pavel VI., *Evangelium nuntiandi*, 29.

- [31] Pavel VI., *Evangelium nuntiandi*, 31.
- [32] Srov. Jan Pavel II., *Sollicitudo rei socialis*, 41.
- [33] Srov. Jan Pavel II., *Sollicitudo rei socialis*, 41, *Centesimus annus*, 5.54.
- [34] Pavel VI., *Populorum progressio*, 15
- [35] Srov. Pavel VI., *Populorum progressio*, 2; Lev XIII., *Rerum novarum*, 1; Jan Pavel II., *Sollicitudo rei socialis*, 8, *ID.Centesimus annus*, 5.
- [36] Srov. Pavel VI., *Populorum progressio*, 2,13.
- [37] Pavel VI., *Populorum progressio*, 42.
- [38] Pavel VI., *Populorum progressio*, 11. srov. Lev XIII., *Rerum novarum*, 14; Jan Pavel II., *Centesimus annus*, 25.
- [39] Pavel VI., *Populorum progressio*, 15.
- [40] Pavel VI., *Populorum progressio*, 3.
- [41] Pavel VI., *Populorum progressio*, 6.
- [42] Pavel VI., *Populorum progressio*, 14.
- [43] Pavel VI., *Populorum progressio*, 14; srov. Jan Pavel II., *Centesimus annus*, 53-62; *ID. Redemptor hominis*, 13-14.
- [44] Srov. Pavel VI., *Populorum progressio*, 12.
- [45] 2. vatikánský koncil, *Gaudium et spes*, 22.
- [46] Pavel VI., *Populorum progressio*, 13.
- [47] Srov. Benedikt XVI., *Promluva k účastníkům IV. Národního sněmu Italské církve, Verona 19.října 2006.*
- [48] Srov. Pavel VI., *Populorum progressio*, 16.
- [49] Pavel VI., *Populorum progressio*, 13.
- [50] Benedikt XVI., *Promluva k mládeži na molu v Barangaroo, Sydney 17.července 2008.*
- [51] Pavel VI., *Populorum progressio*, 20.85.
- [52] Pavel VI., *Populorum progressio*, 66.
- [53] Pavel VI., *Populorum progressio*, 21.
- [54] Srov. Pavel VI., *Populorum progressio*, 3.29.32.
- [55] Srov. Jan Pavel II., *Sollicitudo rei socialis*, 28.
- [56] Pavel VI., *Populorum progressio*, 9.
- [57] Srov. Jan Pavel II., *Sollicitudo rei socialis*, 20.
- [58] Srov. Jan Pavel II., *Centesimus annus*, *passim*.
- [59] Pavel VI., *Populorum progressio*, 23.33.
- [60] Srov. Lev XIII., *Rerum novarum*, 40.
- [61] 2.vatikánský koncil, *Gaudium et spes*, 63.
- [62] Srov. Jan Pavel II., *Centesimus annus*, 24.
- [63] Srov. Jan Pavel II., *Veritatis splendor*, 33.46.51; Jan Pavel II., *Poselství ke shromáždění OSN, 5.října 1995,3.*
- [64] Srov. Pavel VI., *Populorum progressio*, 47; Jan Pavel II., *Sollicitudo rei socialis*, 42.
- [65] Srov. Benedikt XVI., *Poselství ke Světovému dni výživy 2007; ID., Poselství ke Světovému dni vody 2007.*

- [66] Srov. Jan Pavel II., *Evangelium vitae*, 18.59.63.64.
- [67] Srov. Benedikt XVI., *Srdcem míru je lidská osoba*, Poselství ke Světovému dni míru 1.ledna 2007.
- [68] Srov. Jan Pavel II., *Není míru bez spravedlnosti, není spravedlnosti bez odpuštění*, Poselství ke Světovému dni míru 1.ledna 2002,4-7.12-15; ID., *Poslání stále aktuální: výchova k míru*, Poselství ke Světovému dni míru 1.ledna 2004, 8; ID., *Nenech se přemoci zlem, ale dobrem přemáhej zlo*, Poselství ke Světovému dni míru 1.ledna 2005,4; Benedikt XVI., *V pravdě je mír*, Poselství ke Světovému dni míru 1.ledna 2006, 9-10; Benedikt XVI., *Srdcem míru je lidská osoba*, Poselství ke Světovému dni míru 1.ledna 2007, 5.14.
- [69] Srov. Jan Pavel II., *Není míru bez spravedlnosti, není spravedlnosti bez odpuštění*, Poselství ke Světovému dni míru 1.ledna 2002,6; Benedikt XVI., *V pravdě je mír*, Poselství ke Světovému dni míru 1.ledna 2006,9-10.
- [70] Srov. Benedikt XVI., *Homilie na mši svaté v Islinger Feld v Řeznu*, 12. září 2006.
- [71] Srov. Benedikt XVI., *Deus caritas est*, 1.
- [72] Jan Pavel II., *Sollicitudo rei socialis*, 28.
- [73] Pavel VI., *Populorum progressio*, 19.
- [74] Pavel VI., *Populorum progressio*, 39.
- [75] Pavel VI., *Populorum progressio*, 75.
- [76] Srov. Benedikt XVI., *Deus caritas est*, 28:
- [77] Jan Pavel II., *Centesimus annus*, 59.
- [78] Srov. Pavel VI., *Populorum progressio*, 40.85.
- [79] Pavel VI., *Populorum progressio*, 13.
- [80] Srov. Jan Pavel II., *Fides et ratio*, 85.
- [81] Srov. Jan Pavel II., *Fides et ratio*, 83.
- [82] Benedikt XVI., *Promluva na Univerzitě v Řeznu*, 12.září 2006.
- [83] Srov. Pavel VI., *Populorum progressio*, 33.
- [84] Srov. Jan Pavel II., *Pokoj na zemi lidem dobré vůle!*, Poselství ke Světovému dni míru, 1.ledna 2000, 15.
- [85] *Katechismus katolické církve*, 407. Viz také Jan Pavel II., *Centesimus annus*, 25.
- [86] Srov. Benedikt XVI., *Spe salvi*, 17.
- [87] Srov. Benedikt XVI., *Spe salvi*, 23.
- [88] Svatý Augustin podává tuto nauku podrobně v dialogu o svobodné volbě (*De libero arbitrio* II 3,8,27). Ukazuje na existenci vnitřního smyslu? v lidské duši. Tento smysl spočívá v úkonu, který se koná mimo normální funkce rozumu, nereflektovaném a jakoby instinktivním úkonu, kterým rozum, když si uvědomí svou pomíjivost a omylnost, připouští, že nad ním existuje něco věčného, absolutně pravdivého a jistého. Jméno, které svatý Augustin dává této vnitřní pravdě, je někdy Bůh, (*Confessionum* 10,24,35; 12,25,35; *De libero arbitrio* II 3,8,27), častěji Kristus (*De magistro* 11,38; *Confessionum* 7,18,24; 11,2,4).
- [89] Benedikt XVI., *Deus caritas est*, 3.
- [90] Srov. Pavel VI., *Populorum progressio*, 49.
- [91] Jan Pavel II., *Centesimus annus*, 28.
- [92] Srov. Jan Pavel II., *Centesimus annus*, 35.
- [93] Srov. Jan Pavel II., *Sollicitudo rei socialis*, 38.
- [94] Pavel VI., *Populorum progressio*, 44.
- [95] Srov. Pavel VI., *Populorum progressio*, 24.

- [96] Srov. Jan Pavel II. Centesimus annus, 36.
- [97] Srov. Pavel VI., Populorum progressio, 24.
- [98] Srov. Jan Pavel II. Centesimus annus, 32; Pavel VI., Populorum progressio, 25.
- [99] Jan Pavel II., Laborem exercens, 24.
- [100] Jan Pavel II., Laborem exercens, 15.
- [101] Pavel VI., Populorum progressio, 27.
- [102] Srov. Kongregace pro nauku víry, Libertatis conscientia, 74.
- [103] Srov. Jan Pavel II., Interview katolickému deníku La Croix z 20.srpna 1997.
- [104] Jan Pavel II., Promluva k Papežské akademii sociálních věd, 27.dubna 2001.
- [105] Pavel VI., Populorum progressio, 17.
- [106] Srov. Jan Pavel II., Pacem in terris: trvalé úsilí. Poselství ke Světovému dni míru, 1.leden 2003,5.
- [107] Srov. Jan Pavel II., Pacem in terris: trvalé úsilí. Poselství ke Světovému dni míru, 1.leden 2003,5.
- [108] Benedikt XVI., Srdcem pokoje je lidská osoba, Poselství ke Světovému dni míru, 1.leden 2007, 13.
- [109] Pavel VI., Populorum progressio, 65.
- [110] Srov. Pavel VI., Populorum progressio, 36.37.
- [111] Srov. Pavel VI., Populorum progressio, 37.
- [112] Srov. 2.vatikánský koncil, Apostolicam actuositatem, 11.
- [113] Srov. Jan Pavel II., Centesimus annus, 32.
- [114] Pavel VI., Populorum progressio, 77.
- [115] Jan Pavel II., Mír s Bohem Stvořitelem. Mír s celým stvořením. Poselství ke Světovému dni míru, 1.ledna 1990, 6.
- [116] Hérakleitos z Efesu (Efes 535 př.Kr. ? 475 př. Kr.), Fragment 22B124, in H.Diels a W.Kranz, Die Fragmente der Vorsokratiker, Weidmann, Berlin 1952.
- [117] Papežská rada Iustitia et Pax, Kompendium sociálního učení církve, č.451-487.
- [118] Srov. Jan Pavel II., Mír s Bohem Stvořitelem. Mír s celým stvořením. Poselství ke Světovému dni míru, 1.ledna 1990,10.
- [119] Pavel VI., Populorum progressio, 65.
- [120] Srov. Benedikt XVI., Lidská rodina je společenstvím pokoje, Poselství ke Světovému dni míru, 1.leden 2008,7.
- [121] Srov. Benedikt XVI., Promluva k členům generálního shromáždění OSN, New York, 18.dubna 2008.
- [122] Srov. Jan Pavel II., Mír s Bohem Stvořitelem. Mír s celým stvořením. Poselství ke Světovému dni míru, 1.ledne 1990, 13.
- [123] Jan Pavel II., Centesimus annus, 36.
- [124] Jan Pavel II., Centesimus annus, 38. Benedikt XVI., Srdcem pokoje je lidská osoba, Poselství ke Světovému dni míru, 1.leden 2007, 13.
- [125] Srov. Jan Pavel II., Evangelium vitae, 20.
- [128] Pavel VI., Populorum progressio, 85.
- [125] Srov. Jan Pavel II., Centesimus annus, 41.
- [129] Srov. Jan Pavel II., Ze spravedlnosti každého se rodí mír pro všechny, Poselství ke Světovému dni míru, 1.leden 1998,3; ID., Promluva ke členům nadace Centesimus annus pro Pontifice, 9.května 1982, 2; ID. Promluva k politickým představitelům a diplomatickému sboru, Vídeň, 20.června 1998, 8; ID., Poselství u příležitosti Dne Katolické univerzity Nejsv. Srdce, 5.května 2000, 3.

- [130] Srov. Jan 18,36-37. Podle svatého Tomáše *ratio partis contrariatur rationi personae*? in III Sent. d.5,3,2; také *Homo non ordinatur ad communitatem politicam secundum se totum et secundum omnia sua*? in Summa Theologiae I-II, q.21, a.4, ad 3um.
- [131] Srov. 2.vatikánský koncil, Lumen gentium, 1.
- [132] Srov. Jan Pavel II., Promluva na 4.zasedání Papežské teologické akademii a akademii sv. Tomáše. Akv., 8.listopadu 2001, 2.
- [133] Srov. Kongregace pro nauku víry, Instrukce k některým otázkám ohledně působení a chování katolíků v politickém životě, 8; ID., Dominus Jesus, 22.
- [134] Benedikt XVI., Promluva na IV. Národním sněmu Italské církve, Verona 19.října 2006; Spe salvi, 31.
- [135] Jan Pavel II., Centesimus annus, 5; Benedikt XVI., Promluva na IV. Národním sněmu Italské církve, Verona 19.října 2006.
- [136] Gaudium et spes, 12.
- [137] Srov. Pius XI., Quadragesimo anno; Jan Pavel II., Centesimus annus, 48; srov. Katechismus katolické církve, 1883.
- [138] Srov. Jan XXIII., Pacem in terris, 74.
- [139] Srov. Pavel VI., Populorum progressio, 10.41.
- [140] Srov. Benedikt XVI., Promluva k Mezinárodní teologické komisi, 5.října 2007; ID., Promluva k účastníkům mezinárodního kongresu o přirozeném zákoně, pořádaném Papežskou lateránskou univerzitou, 12.února 2007.
- [141] Srov. Benedikt XVI., Promluva k biskupům Thajska během návštěvy ad limina, 16. května 2008.
- [142] Srov. Papežská rada pro migranty a cestující, Erga migrantes caritas Christi, 3.května 2004.
- [143] Jan Pavel II., Laborem exercens, 8.
- [144] Jan Pavel II., Jubileum pracujících, pozdravy po mši, 2.
- [145] Jan Pavel II., Centesimus annus, 36.
- [146] Srov. Benedikt XVI., Promluva ke členům generálního shromáždění OSN, New York 18.dubna 2008.
- [147] Srov. Jan XXIII., Pacem in terris; Papežská rada Iustitia et Pax, Kompendium sociálního učení církve, 441.
- [148] Srov. 2.vatikánský koncil, Gaudium et spes , 82.
- [149] Jan Pavel II., Sollicitudo rei socialis, 43.
- [150] Pavel VI., Populorum progressio, 41; srov. 2.vatikánský koncil, Gaudium et spes, 57.
- [151] Jan Pavel II., Laborem exercens, 5.
- [152] Srov. Pavel VI., Octogesima adveniens, 29.
- [153] Srov. Benedikt XVI., Promluva na IV. Národním sněmu Italské církve, Verona 19.října 2006; ID., Homilie na mši sv. v Islinger Feld v Řeznu, 12.září 2006.
- [154] Srov. Kongregace pro nauku víry, Dignitas personae o některých otázkách bioetiky, 8.září 2008.
- [155] Srov. Pavel VI., Populorum progressio, 3.
- [157] Srov. Pavel VI., Populorum progressio, 42.
- [158] Srov. Benedikt XVI., Spe salvi, 35.
- [159] Pavel VI., Populorum progressio, 42.
- [156] 2.vatikánský koncil, Gaudium et spes, 14.

Převzato z webu www.radiovaticana.cz

<http://radiovaticana.cz/clanek.php4?id=11492>

<http://radiovaticana.cz/clanek.php4?id=11511>

<http://radiovaticana.cz/clanek.php4?id=11512>

<http://radiovaticana.cz/clanek.php4?id=11518>

<http://radiovaticana.cz/clanek.php4?id=11519>

<http://radiovaticana.cz/clanek.php4?id=11520>

<http://radiovaticana.cz/clanek.php4?id=11497>

<http://radiovaticana.cz/clanek.php4?id=11498>